

رتبه‌بندی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان بر اساس ظرفیت گردشگری فرهنگی و میراثی با استفاده از روش آراس

رضا مطهر^۱، محمد صالح شکوهی بیدهندی^۲

DOI:10.22034/jtd.2021.268687.2242

چکیده

گردشگری فرهنگی و میراثی ابزاری از توسعه اقتصادی است که با جذب گردشگران از خارج از جامعه میزبان به رشد اقتصادی منجر می‌شود. توجه و کاربست ارزش‌ها موجب حفاظت از میراث فرهنگی و محرک احیای الگوهای محلی می‌شود. استان سیستان و بلوچستان با جاذبه‌های فرهنگی و میراثی شهرت بسیاری دارد و می‌تواند گردشگران فراوانی را جذب کند. بیشتر مطالعات انجام‌شده پیرامون گردشگری فرهنگی و میراثی و عمدتاً بر موضوعاتی نظیر ظرفیت‌سنجی براساس زیرساخت‌های گردشگری، ارزیابی کلی خدمات و امکانات شهرهای تاریخی، حفظ بافت تاریخی شهر به‌منظور جذب گردشگرند. اما در خصوص معرفی ظرفیت‌های گردشگری و همچنین فراهم کردن تجهیزات و زیرساخت‌ها اقداماتی صورت نگرفته و یا به صورت نامتوازن انجام پذیرفته است که این موضوع موجب جذب نشدن گردشگر و بی‌توجهی به عناصر جاذب گردشگری این استان شده است. هدف این پژوهش رتبه‌بندی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان براساس ظرفیت گردشگری فرهنگی و میراثی، به‌منظور تدوین راهبردهای توسعه آن، برای جذب گردشگران است. پژوهش حاضر، براساس هدف، کاربردی و، براساس ماهیت، توصیفی-تحلیلی است. بدین‌منظور، ابتدا با مروری بر ادبیات و دیدگاه‌های مرتبط با پژوهش، شاخص‌های موردنیاز جمع‌آوری شدند و سپس، به‌دلیل همکاری نکردن سازمان‌های مربوطه در خصوص ارائه آمار و اطلاعات موردنیاز، با تجمیع شاخص‌ها و حذف شش شاخص «میزان جرم و جنایت»، «میزان رشد سالانه»، «میزان حوادث مربوط به تصادفات»، «سرمایه‌گذاری دولتی»، «سرمایه‌گذاری غیردولتی» و «امنیت»، شاخص‌های نهایی انتخاب شدند. در گام بعدی، وزن شاخص‌ها براساس آرای کارشناسان و با به‌کارگیری روش بهترین-بدترین شاخص در نرم‌افزار لینگو مشخص شد. در نهایت، با استفاده از روش آراس، شهرستان‌های استان براساس شاخص‌های ظرفیت گردشگری فرهنگی و میراثی رتبه‌بندی شدند. نتایج نشان می‌دهند که، براساس محاسبات و امتیاز مطلوبیت کل و نسبی، شهرستان‌های زاهدان (۰/۸۰۴)، چابهار (۰/۴۸۶)، زابل (۰/۳۷۹)، ایرانشهر (۰/۳۵۴) و سراوان (۰/۳۰۴) در رتبه‌های ۱ تا ۵ و سایر شهرستان‌ها در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. در ادامه، راهکارهایی برای ارتقای گردشگری فرهنگی و میراثی شهرستان‌های این استان نیز ارائه شده است. در مجموع، این طبقه‌بندی و ارائه راهبردها و راهکارهای پیشنهادی می‌توانند، در گام اول، مسیر روشنی را پیش روی سیاست‌گذاران دولتی و به‌طور خاص مدیران وزارتخانه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی قرار دهند تا زمینه‌های مناسبی را برای برنامه‌ریزی، ایجاد تسهیلات و زیرساخت‌های مناسب برای گردشگری فرهنگی و میراثی و، مهم‌تر از همه، تسهیل شرایط سرمایه‌گذاری و تشویق ورود بخش خصوصی (داخلی و خارجی) فراهم کند.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۰۶

واژه‌های کلیدی:

گردشگری فرهنگی و میراثی، استان سیستان و بلوچستان، میراث فرهنگی، روش ARAS

۱. پژوهشگر و دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.
۲. استادیار شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول): shokouhi@iust.ac

مقدمه

گردشگری فرهنگی و میراثی از انواع بسیار مهم گردشگری در جهان امروز به‌شمار می‌رود که شامل دیدار از مناطق و جاذبه‌های فرهنگی، تاریخی، باستانی و جاذبه‌های قدیمی جهان است. این جاذبه‌ها از نظر میراث فرهنگی اهمیت بسیاری دارند و از نظر گردشگران بسیار جذاب و دیدنی‌اند. مفهوم میراث فرهنگی شامل مجموعه‌ای از اصطلاحات فرهنگی است که، در ساده‌ترین وجه آن، میراث مادی شامل بناهای یادبود فرهنگی، کلبه‌های سنگی قدیمی، مقبره‌ها، معابد یا مجموعه‌هایی از مصنوعات حاصل از فرهنگ‌ها یا دوره‌های خاص است و میراث غیرمادی شامل تاریخ، سنت‌ها، آداب و رسوم، افسانه‌ها و اسطوره‌ها و نتایج حاصل از روابط و زندگی بشری است که امروزه مجموع آن‌ها جاذبه‌های گردشگری میراثی و فرهنگی به‌شمار می‌روند (Smith & Robinson, 2006: 60). به عبارت دیگر، میراث فرهنگی مجموعه‌ای از بناهای تاریخی، ساختمان‌ها و مکان‌های باستان‌شناسی را دربر می‌گیرد که از نظر تاریخی، هنری یا علمی ارزش برجسته جهانی دارند (Silberberg, 1995: 361). گردشگری فرهنگی و میراثی، که به‌سبب مواجهه با فرهنگ‌ها، فرصت‌های گردشگری گسترده‌ای را ایجاد می‌کند (Bourdieu, 1986: 225-214)، علاقه به فعالیت‌های این زمینه را افزایش می‌دهد، به‌گونه‌ای که امروزه سریع‌ترین رشد و توسعه را در بازار گردشگری جهانی داشته است. صنایع فرهنگی و خلاق نیز کاربرد فزاینده‌ای در ترغیب گردشگران به مقصدهای گردشگری داشته‌اند (Arzeni, 2009: 10).

صنعت گردشگری از بنیانی‌ترین فعالیت‌های اقتصادی در جهان محسوب می‌شود که می‌تواند راهکارهای مناسبی برای توسعه صادرات، کسب درآمدهای ارزی برای کشورها و همچنین تأثیر بسزایی در افزایش اشتغال، سطح درآمدهای مرتبط با مکان‌های اقامتی و نیز درآمدهای دولتی کشورها داشته باشد. از مهم‌ترین اقدامات برای توسعه موفق این صنعت، علاوه بر وجود زیرساخت‌های مناسب، شناسایی و رتبه‌بندی ظرفیت و قطب‌های عمده گردشگری است. جاذبه‌های طبیعی، جاذبه‌های فرهنگی، تاریخی و زیرساخت‌های مناسب حمل‌ونقل از عواملی‌اند که گردشگران به‌منزله مقصد توریستی انتخاب می‌کنند (Castillo-Manzano et al., 2011: 1085). در طرح جامع جهانگردی، که سازمان برنامه و بودجه تهیه کرده است، به معرفی قطب‌های عمده گردشگری کشور اشاره شده است. در این طرح، ضمن بیان راهبردها، به معرفی قطب‌های عمده گردشگری ایران از لحاظ توان‌ها و زیرساخت‌ها پرداخته شده که عبارت‌اند از قطب‌های یادمانی و تاریخی،

قطب‌های جاذبه‌های طبیعی، قطب‌های جاذبه‌های زیارتی و قطب‌های گردشگری تجاری (شماعی و موسی‌وند، ۱۳۹۰: ۲۶). از آنجاکه هدف برنامه‌ریزی برقراری توازن بین عوامل مهارناپذیر خارجی و عوامل مهارپذیر داخلی به‌خاطر استفاده از فرصت‌ها و دوری از مخاطرات است، در برنامه‌ریزی گردشگری توجه به نیازهای جوامع میزبان بسیار مهم است و باید در نظر داشت که بسیاری از جاذبه‌ها فقط در فصول خاصی از سال برای گردشگران جذابیت دارند (Huang et al., 2016) یا برنامه‌ریزی در خصوص گردشگرانی است که علاقه‌مند به بازدید از جاذبه‌های متعدد با استفاده از حمل‌ونقل عمومی‌اند. در این مورد، مکان‌یابی پایانه‌ها، ایستگاه‌ها و مسیرهای انواع گوناگون حمل‌ونقل عمومی، که با اولویت‌های بیشتر گردشگران و اصول مکان‌یابی هماهنگ باشد، اهمیت فراوانی دارد (Gavalas et al., 2015). صنعت گردشگری با ماهیتی چندبعدی، علاوه بر تأمین نیاز گردشگران، باعث تغییرات عمده‌ای در سیستم جامعه میزبان می‌شود و به‌منزله یکی از عوامل مؤثر در تبدلات فرهنگی بین کشورها جایگاه ویژه‌ای در جهان دارد، به‌گونه‌ای که تعداد فزاینده‌ای از مناطق در کشورهای درحال توسعه اهمیت گردشگری را عاملی مهم در توسعه اقتصاد منطقه‌ای دانسته‌اند (Yang & Fik, 2014: 144). شناسایی و رتبه‌بندی قطب‌های گردشگری با هدف جلب و جذب گردشگر به‌منظور بازدید از مکان‌های دیدنی و آثار ملی، باستانی، تاریخی و طبیعی می‌تواند باعث سرمایه‌گذاری در زمینه آماده‌سازی مکان‌های مورد بازدید، احداث جاده‌های مطلوب با دسترسی مناسب، هتل‌های چندستاره و نظایر این‌ها شود که، با تحقق این شرایط، به توسعه اقتصادی، عدالت اجتماعی و افزایش کارایی و توازن منطقه‌ای منجر می‌شود. ارزیابی شهرستان‌ها، به‌لحاظ داشتن شاخص‌های گردشگری، به برنامه‌ریزی توسعه اجتماعی و اقتصادی مخصوص هر یک از مناطق نیاز دارد (Baležentis et al., 2012: 2). برنامه‌ریزی برای شناسایی ویژگی‌های مقصد گردشگری باعث تنوع منطقه و رشد گردشگری و عامل محرک‌های حیاتی اقتصادی در هر منطقه می‌شود (Liu et al., 2012: 413). از این‌رو، برنامه‌ریزی، هدایت و توسعه مناطق دارای جاذبه‌های گردشگری، به‌منزله یکی از منابع بسیار مهم کسب درآمد و اشتغال‌زایی که دارای تأثیرات اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی نیز هستند، فرایندی ضروری است که هدایت آن از طریق شناسایی علمی امکانات و تنگناها و اولویت‌بندی آن‌ها در هر منطقه میسر می‌شود. استان سیستان و بلوچستان، به‌دلیل پیشینه فرهنگی و تاریخی، شرایط جغرافیایی و اقلیمی، جاذبه‌های طبیعی و ورزشی فراوان، می‌تواند به یکی از قطب‌های

مروری بر ادبیات موضوع

توسعه پایدار نوعی مدل توسعه‌ای جدید است که می‌تواند رفاه انسان را افزایش دهد. این مدل به حفظ منابع طبیعی محدود نیست، بلکه به دنبال راهی است که به نیازهای اجتماعی (فرهنگی) و اقتصادی انسان در هماهنگی با مسائل زیست‌محیطی پاسخ دهد (Bolis et al., 2017). منافع اقتصادی حاصل از این گردشگری مستقیم و غیرمستقیم برای توانمندسازی جامعه محلی و حفاظت از طبیعت استفاده می‌شود (Castellanos-Verdugo et al., 2016). از دهه ۱۹۸۰، با تشدید مشکلات گردشگری، به دلیل نگرش تک‌بعدی اقتصادی به این پدیده، باعث پیدایش رویکردهای جایگزین به این پدیده شد. رویکرد گردشگری پایدار از اصلی‌ترین و مهم‌ترین این رویکردها بود. تعریف سازمان تجارت جهانی از گردشگری پایدار، در سال ۱۹۹۳، پاسخ به نیازهای گردشگران حاضر در عین حفاظت و افزایش فرصت برای گردشگران آینده بود (Sharpley, 2000). به عبارت دیگر، گردشگری پایدار ترکیبی از حفاظت زیست‌محیطی، رفاه اقتصادی و منافع اجتماعی برای جوامع محلی است. پیامدهای سه‌گانه ستون‌های اصلی گردشگری پایدارند که در خط‌مشی‌های گردشگری کلان‌تر نیز استفاده می‌شوند و بر فعالیت‌های توسعه پایدار متمرکزند (Wise, 2016). در این بخش، ابتدا تعدادی از نظریه‌هایی را که به گردشگری پایدار در ابعاد گوناگون پرداخته‌اند بررسی می‌کنیم و سپس جمع‌بندی این نظریه‌ها را ملاک عمل این پژوهش قرار می‌دهیم.

گردشگری برای جذب گردشگران داخلی و خارجی تبدیل شود، ولی این استان برای گردشگران ناآشناست. با توجه به ضرورت و اهمیت این موضوع برای استان محرومی همچون سیستان و بلوچستان، این سؤالات مطرح می‌شوند که چرا این استان محروم با وجود جاذبه‌های گردشگری نمی‌تواند از مزایای گوناگون صنعت گردشگری، که به یکی از بخش‌های اقتصادی و پردرآمد جهان تبدیل شده است و می‌تواند منافع مستقیم و غیرمستقیم اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و سیاسی را در فرایند توسعه اقتصادی فراهم کند، بهره‌برداری کند؟ چه پیشنهاد و راهکارهایی برای بهبود شرایط گردشگری فرهنگی و میراثی این استان می‌توان ارائه داد؟ رتبه‌بندی شهرستان‌های این استان با توجه به ظرفیت گردشگری فرهنگی و میراثی آن‌ها براساس چه مبنایی و شاخص‌هایی انجام می‌شود؟ بیشتر مطالعات انجام‌شده پیرامون گردشگری فرهنگی و میراثی عمدتاً به موضوعاتی نظیر ظرفیت‌سنجی براساس زیرساخت‌های گردشگری، ارزیابی کلی خدمات و امکانات شهرهای تاریخی و حفظ بافت تاریخی شهر برای جذب گردشگر می‌پردازند. لذا این پژوهش، با بهره‌گیری از رویکرد قیاسی و مروری بر ادبیات و پژوهش‌های مرتبط، شاخص‌های گردشگری فرهنگی و گردشگری تاریخی را تلفیق و در نهایت شاخص‌های مرتبط با موضوع و هدف پژوهش را معرفی می‌کند و به رتبه‌بندی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان براساس ظرفیت گردشگری فرهنگی و میراثی با استفاده از روش آراس می‌پردازد.

جدول ۱: نظریه‌های ارائه‌شده در خصوص گردشگری پایدار^۲

منبع	محتوای نظریه	نظریه
Das & Chatterjee, 2015	به ارتقای معیشت محلی از طریق گردشگری به‌منزله ابزار مهم برای حفاظت از تنوع زیستی توجه شده است. توانمندسازی اقتصادی به بهبود زیرساخت‌ها، تسهیلات بهداشتی، آگاهی و آموزش مردم محلی می‌انجامد که آن‌ها را از جنبه اجتماعی قدرتمند می‌کند. افزایش سطح زندگی مردم محلی نیز احترام به فرهنگ خودشان را تقویت می‌کند و به آن‌ها کمک می‌کند، به‌منظور توانمندسازی فرهنگی و سیاسی، در برنامه‌ریزی شرکت کنند. منتقدان معتقدند توسعه گردشگری سازنده است، ولی در نهایت به تخریب محیط زیست کمک می‌کند. افزایش تعداد گردشگران کیفیت زندگی و محیط را تهدید می‌کند و، هم‌زمان با توسعه گردشگری، به مشکلات زیست‌محیطی همچون افزایش سروصدا، کاهش کیفیت هوا، افزایش آلودگی آب، افزایش زیستگاه‌های زیست‌محیطی، آلودگی رودخانه‌ها و تخریب صخره‌های مرجانی را منجر می‌شود. به‌طوری که تهدیدی بزرگ برای مناطق حفاظت‌شده است. بنابراین، باید در نظر داشت که ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی کاملاً به یکدیگر وابسته‌اند به‌طوری که، بدون در نظر گرفتن هر یک از این ابعاد، گردشگری به اهداف و اصول خود دست نخواهد یافت.	گردشگری پایدار و تخریب محیط زیست

1 Sustainable Development (SD)

۲. تمامی جدول‌ها و شکل‌ها براساس مطالعات نویسندگان در سال ۱۳۹۹ تنظیم و طراحی شده‌اند.

منبع	محتوای نظریه	نظریه
Sharpley & Telfer, 2015	بخش گردشگری ابزار مهمی برای توسعه کسب‌وکار ملی و محلی است. در سراسر جهان، دلیل اصلی تأکید بر گردشگری به‌منزله راهبرد توسعه، تأثیر مثبت آن در اقتصاد محلی و ملی است. برای بسیاری از کشورهای در حال توسعه، گردشگری به یکی از منابع اصلی درآمد ارز خارجی تبدیل شده است. در کشورهای توسعه‌یافته نیز درآمدهای گردشگری بین‌المللی سهم چشمگیری در توسعه اقتصادی دارد. میزان وابستگی اقتصاد ملی یا محلی به گردشگری، با توجه به عوامل گوناگون، متفاوت است. با این حال، به‌طور کلی وابستگی کشورهای کم‌تر توسعه یافته‌اند از کشورهای صنعتی و توسعه‌یافته به گردشگری بیشتر است، به‌طوری که گردشگری بخش غالب اقتصادی در کشورها و مناطق کوچک است. کریستال (۱۹۶۳) استدلال کرد که گردشگری می‌تواند وسیله‌ای برای دستیابی به توسعه اقتصادی در مناطق حاشیه‌ای باشد؛ چراکه از این طریق گردشگران ثروتمند از مناطق حاشیه‌ای بازدید می‌کنند. کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۱ نیز اشاره می‌کند که «توسعه گردشگری از ارزشمندترین راه‌ها برای کاهش در حاشیه‌ماندن کشورهای توسعه‌نیافته از اقتصاد جهانی است». بنابراین گردشگری اساساً گزینه‌ای برای توسعه امن تلقی می‌شود. گردشگری توزیع ثروت را نشان می‌دهد و دراصل ابزار مؤثر انتقال ثروت است. همچنین، ترویج گردشگری داخلی، به توزیع بالقوه ثروت در سطح ملی می‌انجامد.	گردشگری پایدار و توسعه مناطق حاشیه‌نشین
Radicchi, 2013	گردشگری، به‌مثابه ابزاری اقتصادی و قابل قبول، منافع زیادی برای جوامع میزبان به‌ارمغان می‌آورد. گردشگری باعث تولید درآمد و مشاغل جدید، افزایش ارزش املاک، ارائه زیرساخت‌ها و بهبود امکانات برای جوامع میزبان می‌شود و درنهایت به توسعه محلی و منطقه‌ای منجر می‌شود. از سوی دیگر، گردشگری می‌تواند باعث از بین رفتن منابع طبیعی، اجتماعی و فرهنگی شود، هویت محلی را تضعیف کند، میزان جرم و جنایت را افزایش دهد، وابستگی به کشورهای صنعتی را بیشتر کند و مشکلات زیست‌محیطی جبران‌ناپذیری پدید آورد. این تأثیرات منفی نتیجه برنامه‌ریزی ضعیف یا نداشتن برنامه‌ریزی است. لذا، در صورت برنامه‌ریزی همه‌جانبه و براساس اصول توسعه پایدار که از اواخر دهه ۱۹۸۰ بر آن تأکید شده است، گردشگری می‌تواند ابزاری قوی در توسعه منطقه‌ای باشد.	گردشگری و برنامه‌ریزی
Pforr, 2001	در سال‌های اخیر، گردشگری پایدار در سراسر جهان بسیار محبوب شده و در بحث‌های اصلی سیاسی مطرح شده است. چشم‌انداز جهانی آن عنصری مهم است. اما، برای این‌که این مفهوم عملی شود، باید به سطوح عملی‌تر تبدیل شود. در این زمینه، شعار «جهانی فکر کن، محلی عمل کن» باید الگوی عمل قرار گیرد. به این معنی که، در مناطق گوناگون جهان که شرایط و ویژگی‌های منحصر به فردی دارند، نحوه عمل متفاوت خواهد بود. گردشگری طبیعت‌محور نیز، که گونه‌ای پایدار از گردشگری است، برای دستیابی به اهداف خود و حرکت در مسیر پایداری باید از این شعار الگوبری کند. گردشگری طبیعت‌محور در مناطق گوناگون باید به سؤالی‌هایی همچون چه چیزی؟ چه زمانی؟ کجا؟ چگونه؟ چرا؟ پاسخ دهد. با این حال، در بسیاری از کشورها، این اصول در حد لفاظی‌های سیاسی باقی مانده است که نشان‌دهنده نبودن اراده سیاسی روشن و توانایی برای دستیابی به پایداری است. همچنین نگرش تک‌بعدی اقتصادی نیز باعث عدم دستیابی این نوع گردشگری به اهداف موردنظرش بوده است. مشارکت در گردشگری بسیار حائز اهمیت است و برای اجرای گردشگری طبیعت‌محور باید همکاری همه‌جانبه‌ای میان دولت، صنعت، دانشگاه، گردشگران و جوامع میزبان برقرار شود.	موفقیت گردشگری پایدار
Drumm et al., 2005	براساس دیدگاه سستی، دولت به‌دنبال انکار دسترسی مردم محلی و مشارکت در فعالیت‌ها در مناطق حفاظت‌شده طبیعی است. در نتیجه، اعضای جامعه ذی‌نفع شناخته نشده و از فرصت‌های گردشگری پایدار در سراسر جهان محروم شده‌اند. در مناطقی که جوامع به‌خوبی سازمان یافته و مردم محلی مشارکت کرده‌اند، در جذب گردشگر موفق‌تر عمل شده است. علاقه رویه‌رشد گردشگران در یادگیری و تجربه فرهنگ‌های گوناگون باعث شده است صنعت گردشگری جوامع را در فعالیت‌های محلی خود حفظ و تقویت کند و این امر به افزایش آگاهی جوامع از فرصت‌هایی شده که گردشگری پدید می‌آورد. از بزرگ‌ترین کمک‌های گردشگری پایدار این است که می‌تواند فعالیت‌های اجتماعی را از تهدید به فرصت تبدیل کند. یعنی فعالیت‌هایی که به توسعه پایدار و دستیابی به اهداف حفاظت از منطقه و مانند این‌ها کمک می‌کند. اما، هنگامی که طرحی نتواند منافع پیش‌بینی شده را تأمین کند، انتظارات اجتماعی معمولاً برآورده نمی‌شوند. لذا بسیار مهم است که، قبل از توسعه زیرساخت‌ها، امکان موفقیت طرح گردشگری ارزیابی شود تا این اطمینان برای متولیان و ذی‌نفعان حاصل شود.	گردشگری پایدار و راهبردهای توسعه منطقه‌ای

موزه‌ها، بناهای یادبود، سالن‌های تئاتر، استادیوم‌های ورزشی، پارک‌ها، مراکز خرید و مکان‌های تاریخی‌شان، جاذب گردشگرند (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۶: ۱۸۸). به‌طور کلی، در طول تاریخ، محیط‌های شهری در سراسر جهان بیشترین جاذبه‌های مکانی برای اهداف گردشگری بوده‌اند (Dwyer et al., 2009: 1032). میراث فرهنگی شامل فرهنگ ملموس (مانند ساختمان‌ها، آثار تاریخی، مناظر، کتاب‌ها، آثار هنری و مصنوعات)، فرهنگ ناملموس (مانند فرهنگ عامه، سنت‌ها، زبان و دانش) و میراث طبیعی (از جمله چشم‌اندازهای فرهنگی چشمگیری و تنوع زیستی) است. به عبارت دیگر، میراث فرهنگی مجموعه‌ای از بناهای تاریخی، ساختمان‌ها و مکان‌های باستان‌شناسی است. بنابراین، اجرای برنامه‌های هنری و جشنواره‌های خارج از محل سکونت افراد را از منظر فرهنگی «گردشگری فرهنگی» می‌نامیم (Richards, 1996: 24). اهمیت گردشگری، زمانی که با تاریخ و تمدن یا شرایط ویژه طبیعی ناحیه‌ای همراه شود، دوچندان می‌شود و آن ناحیه، با برنامه‌ریزی‌های مناسب و بجا، به‌آسانی توانایی تبدیل شدن به قطب بزرگ گردشگری را خواهد داشت. جاذبه‌های تاریخی جزء پربازدیدترین بخش‌های گردشگری در شهرهای تاریخی‌اند (Litvin, 2005: 421). رابیتسون (1995) به نقل از تقوایی و اکبری اشاره می‌کند که شهرها باید بر نگهداری میراث تاریخی خود تأکید داشته باشند. بنابراین میراث فرهنگی مهم‌ترین بخش گردشگری است و منبعی پویا و چندکارکردی و تبلوری از تمدن و فرهنگ تاریخی ملت‌هاست که مؤلفه‌های گوناگون فرهنگی، تاریخی و اخلاقی دارد و برای گردشگران به‌ارث گذاشته شده است (تقوایی و اکبری، ۱۳۸۸: ۱۶۵).

گردشگری فرهنگی فرایندی کنجکاوانه و هوشمندانه است که در پی کشف فرهنگ‌های متنوع همراه با حفظ و نگهداری منابع است (Emekli & Baykal, 2011: 185). تمایزهای منطقه‌ای، آداب و رسوم قومی و نژادی، تاریخ و سیمای معاصر با مکان‌ها، سنت‌ها و تجربه‌هایی درآمیخته‌اند که فرهنگ کشور و مردم آن را نشان داده و تنوع و تجسمی از آن سرزمین و اقلیم را بازتاب می‌دهند (Edgell & Jones, 2009: 106). گردشگری میراثی بخش مهمی از گردشگری فرهنگی است که بر تجربه مکان‌ها و فعالیت‌ها استوار است و به‌درستی منابع تاریخی، فرهنگی و طبیعی محدوده معینی از یک منطقه را می‌نمایاند و فرصتی برای شناخت و درک سنت‌های حوزه میراثی خاصی و لذت و کاوش در تاریخ مردم یا کشوری خاص فراهم می‌کند (Khumalo et al., 2014: 2-3). در واقع، گردشگری فرهنگی را می‌توان در دو بعد تعریف کرد. در بعد مفهومی، گردشگری فرهنگی حرکت انسان‌ها به قصد بازدید از جاذبه‌های فرهنگی و جدا شدن از

همه نظریه‌های ارائه‌شده به‌گونه‌ای پایدار از گردشگری تأکید دارند. با این حال، بیان می‌کنند که بین نظریه و عمل شکاف عمیقی وجود دارد و دلایل گوناگونی برای آن دارند و به‌نظر می‌رسد مهم‌ترین دلایل نداشتن برنامه‌ریزی همه‌جانبه است. از دیگر دلایل می‌توان به نگرش تک‌بعدی اقتصادی، بی‌توجهی به مشارکت جامعه محلی در فرایند این گردشگری و بلندپروازی در اهداف تعیین‌شده اشاره کرد. با این حال، شکافی که در بین نظریه‌های گوناگون دیده می‌شود ارائه‌نکردن راه‌حلی جامع برای رفع این مشکلات است. برخی نظریه‌پردازان راه‌حلی‌هایی ارائه داده‌اند، ولی به‌نظر می‌رسد جامع و کامل نیستند و فقط به یک بعد توجه کرده‌اند. شاید جامع‌ترین این راه‌حل‌ها در پژوهش‌های فور^۱ ارائه شده باشد. او بیان می‌کند برای موفقیت گردشگری پایدار باید جهانی فکر کرد و محلی عمل کرد. وی تأکید دارد که اهداف و اصول گردشگری پایدار ثابت‌اند، ولی راه رسیدن به آن‌ها برای مناطق گوناگون متفاوت است و باید براساس ویژگی‌های منحصر به فرد هر منطقه برنامه‌ریزی کرد (Pforr, 2001). لذا در این پژوهش بر آنیم تا با برنامه‌ریزی منحصر به فرد برای مورد پژوهشی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان در جهت توسعه این منطقه از مسیر گردشگری فرهنگی و میراثی گام برداریم. همان‌طور که بیان شد این نوع گردشگری سه بعد کلی دارد: زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی و باید همه این ابعاد در روند برنامه‌ریزی با یکدیگر دیده شوند؛ چراکه این ابعاد به یکدیگر وابسته‌اند، لازم و ملزوم یکدیگرند و در فرایند گردشگری طبیعت‌محور بسیار مهم و حیاتی‌اند.

فرهنگ به‌مثابه مفهوم ابتدا با مفهوم تمدن همراه بوده و به معنای مجموعه پیچیده‌ای از رفتارهای سنتی است که نژاد بشر ایجاد کرده و سپس هر نسلی آن را آموخته است (Mulder, 2006: 59). در واقع فرهنگ، وجه مشترک بین ما و دیگران است. شهرها به‌ویژه مراکز شهری، با داشتن جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی، اغلب مقاصد گردشگری مهمی به‌شمار می‌روند؛ چراکه جذابیت‌های فرهنگی فضاهای شهری در جذب گردشگر فرهنگی بر آثار تاریخی - فرهنگی کالبدی و ویژگی‌های فرهنگی غیرکالبدی شهرها تأکید می‌کند (Lord, 1999). گردشگری سبب آشنایی جوامع گوناگون با فرهنگ‌ها، آداب و رسوم، اقوام و سرزمین‌ها با یکدیگر می‌شود. میراث فرهنگی به تمام آنچه از گذشته به‌جای مانده شامل مصنوعات فیزیکی و ویژگی‌های ناملموس یک جامعه گفته می‌شود و ارزش‌هایی فرهنگی دارد که در حال حاضر از آن نگهداری می‌شود و به نسل‌های آینده بخشیده می‌شود. شهرها، به‌واسطه جاذبه‌های متنوع و بزرگی همچون

مکان معمول سکونت خود با هدف به دست آوردن اطلاعات و شناخت جدید و نو برای ارضای نیازهای فرهنگی تعریف شده است. از نظر فنی نیز، حرکت انسان‌ها به قصد بازدید از جاذبه‌های فرهنگی خاص همچون مکان‌های میراث، نشانه‌های زیباشناختی و فرهنگی، هنرها و نمایش‌ها را که در بیرون از مکان‌های معمول سکونت قرار دارد دربر می‌گیرد. پژوهش‌های گوناگونی در سطح جهانی در خصوص گردشگری فرهنگی و میراثی (تاریخی) انجام شده است. برای نمونه، فریزر در پژوهشی با عنوان «تأثیر میراث فرهنگی در روابط اقلیت قومی در Orochen واقع در شمال شرقی چین» معتقد است میراث راهبردی از بالا به پایین است که کشور چین برای توسعه روستایی و اقتصادی به‌ویژه در مناطق اقلیت نشین استفاده می‌کند، در صورتی که باید از پایین به بالا در نظر گرفته شود. میراث‌سازی فرایندی دوگانه در چین تلقی شود (Fraser, 2020). هنداپنگودا در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر سنت و فرهنگ در گردشگری میراثی در سریلانکا» بیان می‌دارد که گردشگری فرهنگی و تاریخی (با وجود تأثیرات مثبت در زمینه‌های گوناگون) در احیای گذشته تأثیر بسزایی دارد (Handapangoda, 2019). کندیک و همکاران، از تحقیقشان به نام «گردشگری میراث فرهنگی: ادراک گردشگران از تجربه بازدید از میراث فرهنگی»، نتیجه می‌گیرند که بازدیدکنندگان میراث فرهنگی و تاریخی در درجه اول با انگیزه تفریحی و از طریق دوستان و خانواده تصمیم می‌گیرند از این مکان‌ها بازدید کنند. همچنین این نتایج نشان می‌دهند که ارتباط صوتی و تصویری، جوی، ارتباط با محیط، اطلاعات و حفظ میراث مهم‌ترین عوامل در طول بازدیدند، به طوری که ۵۴ درصد بازدیدکنندگان از بازدید خود راضی بودند و ۸۵ درصد آن‌ها بیان کردند که دوباره از آن سایت میراث فرهنگی و تاریخی بازدید خواهند کرد (Kempiak et al., 2017). رامیرز - گوتیررز و همکاران، در پژوهشی به نام «تحلیل ارتباطات گردشگران در تجربیات میراث فرهنگی»، نتیجه می‌گیرند سایت‌های میراث فرهنگی در برقراری ارتباط بین گردشگر و محیط بسیار تأثیرگذارند. از این‌رو، سایت‌های میراث فرهنگی در فضای گفت‌وگو و هم‌اندیشی اهمیت چشمگیری دارند (Ramirez-Gutiérrez et al., 2018). دومینگوئز و همکاران، در پژوهشی به نام «مقایسه رقابت‌پذیری مقاصد گردشگران در دو کشور اسپانیا و استرالیا»، نتیجه می‌گیرند در استرالیا کیفیت خدمات، برندهای تجاری و زیرساخت‌های مناسب برای جذب گردشگر بسیار مهم‌اند و آب‌وهوا و ساختارهای محلی گردشگری مهم‌ترین موضوع در جذب گردشگر در اسپانیا هستند (Dominguez et al., 2019). تیروینن و همکارانش، در پژوهشی به نام «بررسی مقاصد گردشگران در شمال لاپلاند

فنلاند با هدف اولویت‌های محیط زیست و محل اقامت گردشگران»، از ۱۰۵۴ گردشگر داخلی و خارجی نظرسنجی کردند. پاسخ‌دهندگان بر موارد ارتباط محل اقامت با طبیعت، زیرساخت‌های سبز، دسترسی آسان به سایت محل اقامت خود و کیفیت محیط زیست در انتخاب مقصد خود تأکید کردند (Tyrväinen et al., 2014). محمد و جمیل، در پژوهشی با عنوان «بررسی و تحلیل اولویت‌بندی مقصد گردشگری براساس انگیزه گردشگران در مالزی»، نشان می‌دهند که بازدید دوستان و بستگان و تمدد اعصاب و استراحت دو عامل تأثیرگذار در انتخاب مقصدند (Mohamad & Jamil, 2012). اِجل^۱ در پژوهشی با عنوان «راهکارهای دستیابی به گردشگری پایدار» اشاره می‌کند که موضوع مورد پیگیری انجمن نشنال جئوگرافیک تراولر^۲ در خصوص گردشگری پایدار با واحد ویژه فرهنگ و میراث شامل درجه‌بندی اماکن پایدار گردشگری در سراسر جهان براساس فرهنگ به‌منزله یکی از فاکتورهای درجه‌بندی بوده است (Edgell & Jones, 2009). براو و کاو^۳، در پژوهشی با عنوان «بررسی اولویت‌های گردشگران بازدیدکننده از جزیره ساردینیای ایتالیا»، نشان می‌دهند که خدمات آماده‌سازی محل برای گذران اوقات فراغت و مجاورت امکانات و وسایل راحتی در ساحل نیز اهمیت داشت (Brau & Cao, 2006). گولدنر و ریچی، در پژوهشی با عنوان «تنظیم سیاست‌های گردشگری و فعالیت‌ها با هدف مصرف منابع مالی به‌دست‌آمده از مکان‌های فرهنگی»، در خصوص ویژگی‌های پایدار میراث فرهنگی، بیان می‌دارند که تنظیم سیاست‌های گردشگری، ضمن احترام به میراث هنری و باستانی و فرهنگی، می‌تواند با برنامه‌ریزی درست مصرف منابع مالی حاصل از بازدید مکان‌های فرهنگی به عدم انحطاط، یکنواختی و استاندارد شدن مکان‌های فرهنگی و همچنین طراحی فعالیت‌های گردشگری منجر شود (Goeldner & Ritchie, 2003). همچنین، پژوهش‌های گوناگونی در سطح ملی در خصوص گردشگری فرهنگی و میراثی (تاریخی) انجام شده است. برای مثال، علیایی و خزایی، در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی شهرستان‌های استان لرستان از نظر شاخص‌های توسعه گردشگری»، نشان می‌دهند که شهرستان‌های خرم‌آباد و بروجرد برخوردارترین و شهرستان‌های الیگودرز، کوهدشت، دورود، پلدختر، دلفان، ازنا و سلسله، از نظر شاخص‌های توسعه گردشگری، به ترتیب در رتبه‌های سوم تا نهم قرار دارند (علیایی و خزایی، ۱۳۹۶). نظم‌فر و همکاران، در پژوهشی با عنوان «رتبه‌بندی شهرستان‌های استان مازندران براساس

1. Edgell

2. National Geographic Traveler

3. Brau & Cao

تقوایی و صفراآبادی، در مقاله‌ای با عنوان «توسعه گردشگری فرهنگی با تأکید بر جاذبه‌های تاریخی شهر اصفهان»، برای تحلیل و سنجش گردشگری فرهنگی - تاریخی، به شاخص‌سازی در پنج بُعد اقتصادی، رقابتی، اجتماعی و فرهنگی، تسهیلات و خدمات و جذابیت بر مبنای اولویت‌ها به منظور برنامه‌ریزی برای جذب گردشگر به جاذبه‌های تاریخی - فرهنگی پرداخته است (تقوایی و صفراآبادی، ۱۳۹۱). امین‌زاده و دادرس، در پژوهشی با عنوان «بازآفرینی فرهنگ‌مدار در بافت تاریخی شهر قزوین با تأکید بر گردشگری شهری»، با توجه به دیدگاه آشورث^۱ و توبریج^۲ (۲۰۰۰) که دربارهٔ منافع استفاده از منابع فرهنگی با حفظ کیفیت بحث کرده‌اند، بیان می‌کنند که این بازآفرینی، در مقیاس خرد، به اهمیت محیط اطراف آثار تاریخی و یادمانی در حفظ کیفیت آن‌ها و، در مقیاس کلان، به هویت و سیمای شهرهای تاریخی و مراکز تاریخی شهرها توجه دارد (امین‌زاده و دادرس، ۱۳۹۱). ساعی و نایبجی، در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی جذب گردشگری فرهنگی در اصفهان»، به این نتیجه رسیدند که ایران با داشتن چشم‌اندازهای تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی فراوان نتوانسته است زمینه جذب گردشگران فرهنگی را فراهم آورد (ساعی و نایبجی، ۱۳۹۰). افتخاری و همکاران، در پژوهشی با عنوان «اولویت‌بندی ظرفیت‌های گردشگری مناطق روستایی شهرستان نیر»، نشان داد که، از میان ۳۰ مورد مطالعه، روستاهایی که جاذبه محیطی بیشتری دارند (سقرچی، شیران، ویند، کلخوران، برجلو، گلستان و گوگرچین) در اولویت‌اند (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰). ضیایی و داغستانی، در پژوهشی با عنوان «تحلیل سلسله‌مراتبی جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی شهرستان نیشابور»، نتیجه گرفتند که، جز تعداد معدودی از جاذبه‌های در دسترس و ساخته‌شده مانند آرامگاه عطار، آرامگاه خیام، آرامگاه کمال‌الملک و قدمگاه رضوی، برنامه‌ریزی شایسته‌ای برای ارتقا و بازاریابی جاذبه‌های دیگر شهرستان انجام نشده است (ضیایی و داغستانی، ۱۳۸۸). بررسی پیشینه پژوهش‌های مرتبط با موضوع و هدف پژوهش در ایران نشان می‌دهد که به‌طور خاص به پژوهشی در زمینه شناسایی و رتبه‌بندی مناطق براساس ظرفیت گردشگری فرهنگی و میراثی توجه نشده است و بیشتر توسعه گردشگری با تأکید بر جاذبه‌های تاریخی بررسی شده است. از این‌رو، این پژوهش و نتایج حاصل از آن می‌تواند مبنای الگویی برای رتبه‌بندی مناطق و شهرستان‌ها براساس ظرفیت گردشگری میراثی و فرهنگی به‌شمار رود.

زیرساخت‌های گردشگری با روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره^۳، نشان می‌دهند که شهرستان‌های آمل، ساری و بابل، از نظر دارا بودن زیرساخت‌های گردشگری، به ترتیب در سطح یک تا سه قرار دارند و شهرستان‌های گلوگاه، میانرود و سیمرغ، از لحاظ برخورداری از زیرساخت گردشگری، در پایین‌ترین سطح قرار می‌گیرند (نظم‌فر و همکاران، ۱۳۹۵). قنبری و همکاران، در پژوهشی با عنوان «شناسایی و اولویت‌بندی جاذبه‌های شهرستان روانسر براساس ظرفیت جذب گردشگر»، به این نتیجه رسیدند که جاذبه‌های غار قوری قلعه در رتبه اول و سراب روانسر در رتبه دوم، غار کاوات در رتبه سوم، زیارتگاه اویس قرنی، سراب جاوری و تپه موسایی در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند (قنبری و همکاران، ۱۳۹۱). سلطانی و شاهنوشی، در مقاله‌ای با عنوان «اولویت‌بندی جاذبه‌های گردشگری عمده شهرستان مشهد از منظر گردشگران داخلی»، به این نتیجه رسیده‌اند که بارگاه امام رضا (ع) در اولویت اول، مجتمع‌های تجاری، کوه‌سنگی، طرقله، شاندیز، پارک ملت، کوهستان پارک، بند گلستان، پارک جنگلی وکیل‌آباد، آرامگاه و موزه نادری به ترتیب در اولویت‌های بعدی قرار دارند (سلطانی و شاهنوشی، ۱۳۹۱). فتحی، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی جاذبه‌های گردشگری فرهنگی و تاریخی روستای قهرود»، به این نتایج اشاره دارد که گردشگری اهدافی فراتر از توسعه اقتصادی و سیاسی را پیگیری می‌کند. گردشگری، در مقیاس ملی و منطقه‌ای، بهترین وسیله برای پرورش هویت ملی، انسان‌دوستی و هم‌پستگی ملی و، در مقیاس کلان و بین‌المللی، بهترین وسیله برای تکامل فرهنگی، گفت‌وگویی تمدن‌ها و صلح جهانی به‌شمار می‌آید (فتحی، ۱۳۹۳). خضری و همکاران، در پژوهشی با عنوان «سطح‌بندی شهرستان‌های استان فارس براساس شاخص‌های گردشگری»، نتیجه می‌گیرند که توزیع امکانات و زیرساخت‌های گردشگری در میان شهرستان‌های استان فارس نابرابر و نامتوازن است، به طوری که از مجموع ۲۹ شهرستان مورد بررسی، در استان فارس، شهرستان‌های شیراز، کازرون و سپیدان، از نظر داشتن جاذبه‌های گردشگری، به ترتیب در سطح یک تا سه قرار دارند و شهرستان مهر در آخرین سطح جاذبه‌های گردشگری قرار گرفته است (خضری و همکاران، ۱۳۹۲). حیدری‌پور، در پژوهشی با هدف «سطح‌بندی مناطق نمونه گردشگری برای برنامه‌ریزی مناسب در خصوص شناخت اولویت‌های سرمایه‌گذاری در زمینه گردشگری» به این نتیجه دست یافته است که منطقه تالاب گاوخونی در رتبه اول و باغ بهادران در رتبه دوم و زین‌شهر در رتبه سوم قرار دارند (حیدری‌پور، ۱۳۹۲).

1. Ashworth
2. Tubridge

چهارچوب نظری

هدف سنجش و تغییر مسائل مهم برای توسعه و مدیریت گردشگری یک مقصد انتخاب شده‌اند. در جدول زیر فراوانی معیارهای مرتبط با موضوع و هدف این پژوهش نشان داده شده است.

مؤسسات آکادمیک و سازمان‌های گوناگون پژوهش‌های متعددی به منظور ارزیابی گردشگری در مقاصد گوناگون انجام دادند. معیارها مجموعه اطلاعات مفیدی‌اند که احتمال اتخاذ تصمیمات ضعیف را کاهش می‌دهند و با

جدول ۲: فراوانی معیارهای گردشگری فرهنگی و میراثی در پژوهش‌های داخلی و خارجی

مکانات فرهنگی، رفاهی و تفریحی	کرانی	ایمنی	حمل و نقل	سرمایه‌گذاری	مراکز اقامتی - پذیرایی	اندازه شهر	مراکز مذهبی	جاذبه‌های طبیعی	نرخ رشد	شرایط محیط زیستی	مراسم و جشنواره‌های فرهنگی، سنتی	جاذبه‌های تاریخی، میراثی و فرهنگی	مراکز بهداشتی - درمانی، امدادی و اطلاعاتی	امنیت	دسترسی	معیارها
		✓		✓				✓	✓							Ocampo et al. (2018)
		✓												✓		Arsi et al. (2018)
					✓			✓							✓	Mutana & Mukeada (2018)
			✓						✓						✓	Ashok et al. (2017)
			✓	✓				✓								Mosammam et al. (2016)
		✓												✓		Gigoyi et al. (2016)
			✓													Castellanos-Verdugo et al. (2016)
				✓												Das & Chatterjee (2015)
			✓							✓						Khumalo et al. (2014)
								✓								Torres-Sovero et al. (2012)
												✓		✓		Fredman et al. (2012)
			✓					✓								Alaeddinoglu & Can (2011)
		✓		✓	✓	✓	✓	✓						✓		Bunruamkaew & Murayama (2011)
				✓	✓											Denstadli & Jacobsen (2011)
											✓					Boniface (2008)
										✓						Trembly (2006)
								✓	✓							Weaver (2007)
									✓		✓					Dumont & Taller (2007)
					✓			✓								Li (2004)
✓										✓	✓					Smith & Robinson (2006)
✓										✓	✓					Lord (1999)
										✓						Sofield et al. (1998)
✓										✓	✓					Andersen (2011)
✓							✓				✓					Philipp (1993)
✓							✓				✓	✓				Peleggi (1996)
✓							✓			✓	✓					Richards (1996)
✓										✓	✓					Janiskee (1996)
										✓	✓					Zeppel & Hall (1992)
✓	✓										✓	✓		✓		Glasson (1994)

برای کاربردی‌تر، بومی‌کردن و همچنین برای سنجش روایی و عدم‌روایی و نیز وزن‌دهی به شاخص‌های استخراج‌شده از برخی پژوهش‌های معتبر داخلی و خارجی، شاخص‌ها در قالب پرسش‌نامه‌ای به جمعی از استادان و کارشناسان مرتبط با گردشگری داده شد. در نهایت، آن دسته از شاخص‌هایی که وزن آن‌ها ۵ یا بیشتر از آن بود، جداگانه جمع‌آوری شد و در قالب شاخص‌های نهایی استفاده شد. جدول زیر معیارها و شاخص‌های نهایی سنجش ظرفیت گردشگری فرهنگی و میراثی را نشان می‌دهد که در طرح کنونی ملاک عمل قرار گرفته است.

جدول ۳: شاخص‌های استخراج‌شده تعیین ظرفیت گردشگری فرهنگی و میراثی

معیار	منابع پشتیبانی	شاخص	نحوه و مرجع سنجش
سرمایه‌گذاری	Das & Chatterjee (2015); Ocampo et al. (2018); Mosammama et al. (2016)	میزان بودجه تخصیص‌یافته	اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
		میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
امنیت	Ocampo et al. (2018); Bunruamkaew & Murayama (2011); Gigoyi et al. (2016); Arsic et al. (2018)	میزان جرم و جنایت	اداره کل دادگستری
نرخ رشد گردشگری	Ocampo et al. (2018); Ashok (2017)	میزان رشد سالانه	اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
جاذبه‌های تاریخی، میراثی و فرهنگی	Boniface (2008); Dumont & Taller (2007); Lord (1999); Zeppel & Hall (1992); Andersen (2011); Richards (1996); Glasson (1994); Philipp (1993); Peleggi (1996); Janiskee (1996)	تعداد مراکز فرهنگی و تاریخی (موزه، نگارخانه)	اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
		تعداد میراث فرهنگی و تاریخی (بنا، ساختمان، بازار، آتشکده)	اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
امکانات فرهنگی، رفاهی و تفریحی	Smith & Robinson (2006); Andersen (2011); Richards (1996); Glasson (1994); Philipp (1993); Peleggi (1996); Janiskee (1996)	تعداد مراکز خرید	شهرداری
		تعداد سینما	شهرداری
		تعداد پارکینگ	شهرداری
		تعداد سالن‌های اجرا	اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی
		تعداد شهر بازی	شهرداری
		تعداد پارک‌ها	شهرداری
		تعداد رستوران	اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
مراسم و جشنواره‌های فرهنگی، سنتی و تاریخی	Khumalo et al. (2014); Zeppel & Hall (1992); Sofield et al. (1998); Andersen (2011); Richards (1996); Janiskee (1996)	تعداد نمایشگاه‌های سالانه صنایع دستی	اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
		تعداد برگزاری مراسم	اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
شرایط زیست‌محیطی	Alaeddinoglu & Can (2011); Denstadli & Jacobsen (2011)	میانگین دما	سازمان هواشناسی
		میانگین میزان آلودگی هوا	سازمان هواشناسی
		میانگین میزان بارش	سازمان هواشناسی
مراکز مذهبی	Richards (1996); Philipp (1993); Peleggi (1996)	تعداد بقعه و امامزاده	اداره کل اوقاف و امور خیریه
اندازه شهر	Bunruamkaew & Murayama (2011)	مساحت شهر	شهرداری
		جمعیت شهر	مرکز آمار ایران
مراکز اقامتی	Denstadli & Jacobsen (2011); Li (2004); Alaeddinoglu & Can (2011); Glasson (1994)	تعداد هتل	اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
		تعداد مهمان‌سرا	اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
		تعداد تخت	اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری

معیار	منابع پشتیبانی	شاخص	نحوه و مرجع سنجش
نوع مسیر (دسترسی به شهر)	Fredman et al. (2012); Mutana & Mukeada (2018); Glasson (1994)	تعداد نوع مسیر (هوایی، زمینی، دریایی، ریلی)	اداره کل راهداری و حمل و نقل جاده‌ای
حمل و نقل درون شهری	Castellanos et al. (2016); Mosammama et al. (2016); Ashok (2017); Alaeddinoglu & Can (2011)	تعداد پایانه‌های تاکسی	شهرداری
		تعداد پایانه‌های اتوبوس	شهرداری
ایمنی	Ocampo et al. (2018); Bunruamkaew & Murayama (2011); Gigoyi et al. (2016); Arsic et al. (2018)	میزان حوادث تصادفات	اداره راه و شهرسازی
گرانی	Glasson (1994)	هزینه اقامت	اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
مراکز بهداشتی، درمانی، امدادی و اطلاعاتی	Fredman et al. (2012); Glasson (1994); Peleggi (1996)	تعداد بیمارستان	دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی
		تعداد درمانگاه	دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی
		تعداد مراکز آشنشانی	سازمان آشنشانی
		تعداد پایگاه‌های هلال احمر	سازمان هلال احمر

روش‌شناسی تحقیق

شاخص شاخصی است که کمترین تأثیر مثبت را در موضوع پژوهش داشته باشد (Rezaei, 2016). بهترین و بدترین شاخص را تصمیم‌گیرنده مشخص می‌کند و هر یک از این دو شاخص (بهترین و بدترین) و دیگر شاخص‌ها زوجی مقایسه می‌شوند. سپس، یک مسئله حداکثر-حداقل برای مشخص کردن وزن شاخص‌های گوناگون صورت‌بندی و حل می‌شود. همچنین، در این روش، نوعی صورت‌بندی برای محاسبه نرخ ناسازگاری به منظور بررسی اعتبار مقایسه‌ها در نظر گرفته شده است. در نهایت، برای وزن‌دهی به شاخص‌ها، با استفاده از روش بهترین-بدترین شاخص^۱، براساس میانگین امتیاز هر شاخص در پرسش‌نامه بررسی روایی شاخص‌های اعلام‌شده از کارشناسان و استادان این حوزه، «تعداد میراث فرهنگی و تاریخی (مانند بنا، ساختمان، بازار و آتشکده)» بهترین شاخص و «اندازه شهر» بدترین شاخص برای تعیین موضوع و هدف پژوهش در نظر گرفته شدند. در گام بعد، بهترین شاخص با دیگر شاخص‌ها^۲ (BO) و دیگر شاخص‌ها با بدترین شاخص^۳ (OW) زوجی مقایسه شدند و نتیجه به ۲۷ نفر از کارشناسان

این پژوهش، براساس هدف، کاربردی و، براساس ماهیت، توصیفی-تحلیلی و بر مبنای مجموعه‌ای از داده‌های اولیه و ثانویه کمی و راهبرد استدلالی آن مبتنی بر رویکرد قیاسی-استقرایی است. در این پژوهش، شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان براساس ظرفیت گردشگری فرهنگی و میراثی ارزیابی شده‌اند. بدین منظور، ابتدا معیارها و شاخص‌های این نوع گردشگری با مروری بر ادبیات و پژوهش‌های معتبر استخراج شدند (جدول ۳) و سپس با جمع شاخص‌ها و همچنین حذف شش شاخص «میزان جرم و جنایت»، «میزان رشد سالانه»، «میزان حوادث تصادفات»، «سرمایه‌گذاری دولتی»، «سرمایه‌گذاری غیردولتی» و «امنیت»، به دلیل همکاری نکردن سازمان‌های مربوطه در خصوص ارائه آمار و اطلاعات موردنیاز، شاخص‌های نهایی انتخاب شدند. در روش‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه، تعدادی گزینه با توجه به تعدادی شاخص ارزیابی می‌شوند تا بهترین گزینه انتخاب شود. رضایی (۲۰۱۶) روش بهترین-بدترین را ارائه کرده است. براساس این روش، بهترین شاخص شاخصی است که بیشترین تأثیر مثبت را در موضوع پژوهش و بدترین

1. Best-Worst Method
2. Best to Others (BO)
3. Others to Worst (OW)

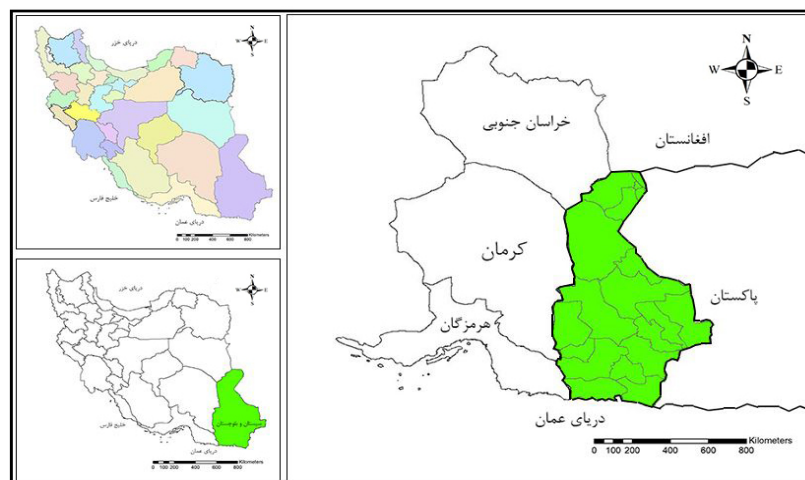

ارزیابی نسبت جمعی استفاده شد که یکی از روش‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه است و اولین بار، در سال ۲۰۱۰، زاوادسکاس^۳ و ترکسیس^۴ آن را معرفی کردند. این روش به معنی ارزیابی براساس فاصله از میانگین راه‌حل است و از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره است که اولین بار مهدی کشاورز قربایی و همکاران او آن را در سال ۲۰۱۵ ارائه کردند (Keshavarz Ghorabae et al., 2015). از مزایای آن در مقایسه با روش‌های پیشین رتبه‌بندی آن است. همچنین از روش‌های پیشین معایب کمتری دارد، اما نمی‌تواند به‌تنهایی وزن شاخص‌ها را محاسبه کند. بنابراین، باید با کمک روش‌هایی مانند روش بهترین - بدترین معیار، آنتروپی شانون و روش تحلیل سلسله‌مراتبی وزن شاخص‌ها را محاسبه و سپس با این روش گزینه‌ها را رتبه‌بندی کرد.

معرفی محدوده مورد مطالعه

استان سیستان و بلوچستان، با وسعتی حدود ۱۸۰/۷۲۶ کیلومتر مربع، از شمال به خراسان جنوبی و کشور افغانستان، از شرق به کشورهای پاکستان و افغانستان، از جنوب به دریای عمان و از غرب به کرمان و هرمزگان محدود می‌شود و دارای ۲۳ شهرستان، ۵۸ بخش، ۵۰ شهر و ۱۲۳ دهستان است و بیش از ۱۱ درصد وسعت ایران را دربر می‌گیرد. سیستان، که تغییر یافته‌ی واژه سگستان یا سکستان است، به معنای سرزمین قوم سگاست. قوم سکا حدود ۲۵۰۰ سال ق م به نواحی حاشیه رودخانه هیرمند آمدند. بعد از هجوم سکاها به این منطقه، نام قبلی زرنج یا زرنج به سگستان تغییر یافت (استاندارای استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۸).

داده شد تا به مقایسه‌های زوجی براساس طیف ۱ تا ۹ پاسخ دهند. سپس، مقایسه‌های زوجی با استفاده از روش میانگین هندسی ادغام شدند تا، برای تعیین وزن، وارد الگوریتم روش بهترین - بدترین روش (BWM) از نرم‌افزار لینگواشوند. بیست‌وهفت نفر کارشناس و استاد مرتبط با موضوع پژوهش انتخاب شدند که عبارت‌اند از کارشناسان در زمینه گردشگری از اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی، کارشناسان متخصص در زمینه امکانات و زیرساخت‌های ارتباطی اداره کل راه‌داری، اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها، کارشناسان شهرداری، مدیران و معاونان حوزه گردشگری علمی کاربردی و مدیران پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری کشور. پس از ارائه توضیح و توجیه لازم پیرامون هدف و روش‌شناسی پژوهش، این کارشناسان معیار استخراج‌شده را در قالب پرسش‌نامه تنظیم‌شده و بر مبنای روش مقایسه دودویی امتیازدهی کردند. همان‌گونه که ذکر شد، از آنجاکه در مرحله گردآوری شاخص‌ها و نمونه‌گیری از روش کیفی استفاده شده است، روایی و پایایی پرسش‌نامه نیز براساس روش‌های کیفی ارزیابی شده است. بیشتر روش‌شناسان کیفی، به‌جای استفاده از واژگان روایی و پایایی کمی، از معیار «اعتمادپذیری یا قابلیت اعتماد» برای ارجاع به ارزیابی کیفیت نتایج کیفی استفاده می‌کنند. اعتمادپذیری پرسش‌نامه براساس چهار معیار مشخص می‌شود که عبارت‌اند از باورپذیری، اطمینان‌پذیری، تأییدپذیری و انتقال‌پذیری (محمدپور، ۱۳۹۲). درنهایت، بعد از مشخص‌شدن وزن شاخص‌ها، به‌منظور رتبه‌بندی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان براساس شاخص‌ها، از روش آراس^۲ (ARAS) به معنی

شکل ۱: موقعیت استان و شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان

3. Zavadskas
4. Turksis

LINGO .1
(Additive Ratio Assessment (ARAS .2

استان سیستان و بلوچستان سرزمینی کهن، منطقه‌ای بکر و ناشناخته است که، برخلاف باور بسیاری از افراد، جاذبه‌های گردشگری فراوانی دارد و از بخش‌های تاریخی ایران است که، با توجه به قدمت و پیشینه خود، علی‌رغم برخورداری از جاذبه‌های دیدنی و اماکن فرهنگی و میراثی، از نظر توسعه، جزء محروم‌ترین مناطق ایران است و کمتر به آن توجه شده است. در ادامه، سعی شده چند مورد از آثار باستانی، جاذبه‌های فرهنگی و میراثی این استان ارائه شود.

جدول ۴: آثار باستانی و جاذبه‌های گردشگری فرهنگی و میراثی سیستان و بلوچستان

نام اثر	مشخصات اثر	تصویر اثر
شهر سوخته	شهر سوخته از قدیمی‌ترین تمدن‌های جهان است که، به دلیل ظرفیت‌های برجسته تاریخی و حجم بالای آثار مکشوفه، منطقه‌ای ارزشمند برای باستان‌شناسان است. در منطقه وسیع آن، جاذبه‌های تاریخی بسیاری به چشم می‌خورند. با توجه به ارزش فراوان این شهر، می‌توان گفت که شهر سوخته در میان جاذبه‌های گردشگری ایران مهجور مانده است. آب‌وهوای گرم و خشک و شرایط اقلیمی سیستان و بلوچستان و کمبود امکانات رفاهی در این خطه از دلایل توجه ناکافی گردشگران به شهر سوخته است.	
قلعه چهل دختران زابل	قلعه چهل دختران مربوط به دوره ساسانیان است و در شهرستان زابل، بخش شیب‌آب، روستای کوه خواجه قرار دارد. می‌گویند در گذشته در این مکان چهل دختر دوشیزه زندگی می‌کردند که صدای فیه‌ها بلند آنان در تمام محوطه می‌پیچید. بنای قلعه روی سکوی سنگی بزرگی قرار دارد که سنگ‌های تشکیل دهنده آن توسط خاک رس به هم متصل شده‌اند. این اثر، در ۳۰ تیر ۱۳۸۴، با شماره ثبت ۱۲۱۵۵، در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسید.	
قلعه سرباز	قلعه سرباز به دوره قاجار بازمی‌گردد. در سرباز جنب ناحیه انتظامی شهر واقع شده است. برخی این قلعه را از مهم‌ترین قلعه‌های بلوچستان می‌دانند که به وسیله حاکمان محلی ساخته شده است. این اثر، در ۲۵ مهر ۱۳۸۳، با شماره ثبت ۱۱۲۱۶، در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسید.	
موزه منطقه‌ای جنوب شرقی ایران	موزه منطقه‌ای جنوب شرقی ایران در پنج طبقه از بزرگ‌ترین موزه‌ها در جنوب شرقی ایران است که به موضوعات تاریخی، فرهنگی و هنری می‌پردازد و شامل بخش‌های باستان‌شناسی، مردم‌شناسی و زیست‌محیطی است. در مجموعه موزه می‌توان قطعات زیادی از جمله آثار باستانی، خوراکی‌های سنتی، انواع جانوران و لباس‌های محلی این منطقه را مشاهده کرد.	
قلعه ناصری ایرانشهر	قلعه ناصری در ایرانشهر قرار دارد. با توجه به متون قدیمی و روایت‌های تاریخ‌نویسان معاصر، فردی به نام ناصرالدوله فرمانفرما، در سال ۱۲۸۵ هـ.ش، به ناصرالدین شاه قاجار پیشنهاد می‌کند قلعه نظامی بزرگی را در فهرج یا پهره درست کنند. در سال ۱۲۶۴ هـ.ش، عملیات احداث در آن یکی از معماران مقتدر و معروف کرمان به نام استاد حسین معمارباشی کرمانی آغاز کرد که بعد از هفت سال به پایان رسید. از آن زمان به بعد، این قلعه به نام قلعه ناصری یا ناصریه معروف شده است.	
آسبادهای حوض دار	آسبادهای حوض دار منطقه سیستان نمادی از زندگی نظام‌مند در ۲۸۰۰ سال قبل است و، در منطقه حوض دار، در فاصله هفت کیلومتری جنوب شهر سوخته قرار دارند. وجود این آسبادهای در کنار قلعه‌ها تمدنی غنی را نشان می‌دهند. این سازه‌های تاریخی در فهرست آثار ملی ایران نیز به ثبت رسیده‌اند.	
قلعه ایرندگان	قلعه ایرندگان در روستای ایرندگان و در ۶۵ کیلومتری شهر خاش واقع شده است. روستای ایرندگان و روستاهای پیرامون آن در امتداد رودخانه شکل گرفته‌اند و طول آن‌ها به ۵ کیلومتر می‌رسد. زمان ساخت این قلعه به دوره قاجاریه بازمی‌گردد. آثاری از تزیین از نوع نقش‌های گره‌چینی بر بدنه دیوارهای قلعه و دور درها وجود دارد. این اثر، در ۱۷ اسفند ۱۳۸۱، با شماره ثبت ۷۷۰۹، در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسید.	

یافته‌های پژوهش

شدند. لذا شاخص‌های استخراج‌شده تجمیع شدند و سپس با حذف شش شاخص «میزان جرم و جنایت»، «میزان رشد سالانه»، «میزان حوادث تصادفات»، «سرمایه‌گذاری دولتی»، «سرمایه‌گذاری غیردولتی» و «امنیت»، به دلیل همکاری نکردن سازمان‌های مربوطه در خصوص ارائه آمار و نبودن آمار به تفکیک شهرستان‌ها یا موضوعیت‌نداشتن برخی از آن‌ها در چهارچوب قوانین کشور، شاخص‌های ذیر انتخاب شده‌اند.

در این قسمت سعی شده است شاخص‌های نهایی ظرفیت گردشگری فرهنگی و میراثی، که نحوه ارزیابی آن‌ها در جدول ۲ مشخص شده است، با بهره‌گیری از مقیاس ۹ کمیته ساتی^۱ (Saaty, 2008) مقایسه زوجی شوند. سپس با استفاده از روش بهترین - بدترین معیار (BWM) وزن هرکدام از شاخص‌ها مشخص و درنهایت با به‌کارگیری شاخص‌های وزن‌دار در روش ایداس (EDAS) شهرستان‌ها رتبه‌بندی

جدول ۵: مجموعه شاخص‌های نهایی سنجش ظرفیت گردشگری فرهنگی و میراثی

تعداد بیمارستان	تعداد تخت	اندازه شهر	تعداد نوع مسیر (هوایی، زمینی، دریایی، ریلی)
تعداد سالن‌های اجرا	تعداد سینما	تعداد مراکز خرید	تعداد میراث فرهنگی و تاریخی (بنا، ساختمان، بازار و آتشکده)
میانگین میزان بارش	تعداد شهربازی	تعداد مراکز آشنشانی	تعداد مراکز فرهنگی و تاریخی (مانند موزه و نگارخانه)
تعداد در مانگاه	تعداد پارک‌ها	تعداد پایانه‌های اتوبوس	تعداد پایگاه‌های هلال احمر
تعداد رستوران	میانگین دما	تعداد برگزاری مراسم و جشن‌ها	تعداد نمایشگاه‌های سالانه صنایع دستی
تعداد مهمان‌سرا	تعداد هتل	تعداد پایانه‌های تاکسی	میانگین میزان آلودگی هوا
	هزینه اقامت	تعداد پارکینگ	تعداد بقعه و امامزاده

«اندازه شهر» بدترین شاخص برای موضوع و هدف پژوهش مشخص شدند. برادر بهترین شاخص در مقایسه با سایر شاخص‌ها و نیز سایر شاخص‌ها به بدترین شاخص به شکل زیر است (Ibid).

$$A_B = (a_{B1}, a_{B2}, \dots, a_{Bn}) \quad a_{BB} = 1 \quad (1)$$

$$A_w = (a_{1w}, a_{2w}, \dots, a_{nw})^T \quad a_{ww} = 1 \quad (2)$$

به‌کارگیری روش بهترین - بدترین معیار (BWM) به منظور وزندهی به شاخص‌ها

براساس روش BWM، بهترین معیار معیاری است که بیشترین تأثیر مثبت و بدترین معیار معیار است که کمترین تأثیر مثبت را در موضوع پژوهش داشته باشد (Rezaei, 2015). لذا، براساس میانگین امتیاز شاخص‌ها در پرسش‌نامه‌ی استعلام‌شده از کارشناسان و متخصصان این حوزه، «تعداد میراث فرهنگی و تاریخی» بهترین شاخص و

جدول ۶: بهترین و بدترین شاخص

بدترین (W)	بهترین (B)
اندازه شهر	تعداد میراث فرهنگی و تاریخی

الگوریتم روش BWM طبق رابطه زیر به‌دست آمد.

$$\frac{w_b}{w_j} = a_{Bj} \quad \text{و} \quad \frac{w_j}{w_w} = a_{jw} \quad (3)$$

مقایسه‌های زوجی بهترین شاخص با دیگر شاخص‌ها (BO) و مقایسه زوجی دیگر شاخص‌ها با بدترین شاخص (OW) به‌دست آمد. بعد از پاسخ‌گویی، با استفاده از روش میانگین هندسی، وزن

جدول ۷: مقایسه‌های زوجی بهترین شاخص در مقایسه با دیگر شاخص‌ها

تعداد مراکز فرهنگی و تاریخی	۱/۸۳۲
تعداد پایانه‌های تاکسی	۵/۷۵۶
تعداد برگزاری مراسمات	۳/۹۹۰
تعداد نوع مسیر	۴/۰۲۴
میانگین میزان آلودگی هوا	۴/۶۵۸
تعداد نمایشگاه‌های سالانه	۳/۷۹۲
تعداد درمانگاه	۳/۶۲۵
تعداد پایانه‌های اتوبوس	۴/۸۱۵
تعداد پایگاه‌های هلال احمر	۷/۱۸۵
تعداد بیمارستان	۳/۸۰۰
تعداد پارکینگ	۳/۹۵۸
تعداد هتل	۳/۰۶۵
تعداد بقعه و امام زاده	۴/۷۹۸
میانگین دما	۶/۶۶۳
تعداد پارک	۳/۰۶۵
تعداد شهربازی	۳/۷۳۶
تعداد سینما	۳/۷۹۲
تعداد مراکز آتشنشانی	۷/۳۱۲
تعداد تخت	۳/۹۵۸
هزینه اقامت	۲/۰۶۱
میانگین میزان بارش	۶/۸۷۵
تعداد مهمان سرا	۲/۰۶۱
تعداد رستوران	۲/۹۷۴
تعداد سالن‌های اجرا	۳/۶۲۴
تعداد مراکز خرید	۲/۸۲۴
اندازه شهر	۸/۱۱۵
تعداد میراث فرهنگی و تاریخی	۱/۰۰۰
B	میانگین شهر

جدول ۸: مقایسه‌های زوجی دیگر شاخص‌ها در مقایسه با بدترین شاخص

تعداد مراکز فرهنگی و تاریخی	۴/۶۱۸
تعداد پایانه‌های تاکسی	۱/۴۳۹
تعداد برگزاری مراسمات	۲/۰۳۰
تعداد نوع مسیر	۲/۰۹۲
میانگین میزان آلودگی هوا	۲/۰۶۱
تعداد نمایشگاه‌های سالانه	۲/۶۲۲
تعداد درمانگاه	۲/۶۷۰
تعداد پایانه‌های اتوبوس	۲/۰۵۲
تعداد پایگاه‌های هلال احمر	۱/۰۹۶
تعداد بیمارستان	۲/۶۳۶
تعداد پارکینگ	۲/۰۰۰
تعداد هتل	۲/۹۱۱
تعداد بقعه و امام زاده	۲/۰۰۰
میانگین دما	۱/۰۵۳
تعداد پارک	۳/۰۳۸
تعداد شهربازی	۲/۶۴۵
تعداد سینما	۲/۱۲۴
تعداد مراکز آتشنشانی	۱/۰۵۳
تعداد تخت	۲/۰۶۱
هزینه اقامت	۴/۸۳۷
میانگین میزان بارش	۱/۰۰۰
تعداد مهمان سرا	۴/۵۸۱
تعداد رستوران	۲/۸۲۵
تعداد سالن‌های اجرا	۲/۱۵۶
تعداد مراکز خرید	۴/۲۸۱
اندازه شهر	۱/۰۰۰
تعداد میراث فرهنگی و تاریخی	۸/۱۱۵
W	اندازه شهر

انجمن علمی تفریحی ایران

سال دهم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۰

بر اساس رابطه ۲، مدل خطی BWM به دست آمد و سپس در شد. در ادامه، جدول مربوط به وزن هر کدام از شاخص‌های پژوهش ارائه نرم‌افزار Lingo ۱۷ حل و وزن شاخص‌ها و نرخ سازگاری محاسبه می‌شود.

$$a_{Bj} \times a_{jw} = a_{BW}$$

(۵)

جدول ۹: وزن نهایی شاخص‌ها

وزن	شاخص	وزن	شاخص	وزن	شاخص
۰/۰۵۹۵۰	هزینه اقامت	۰/۰۳۳۳۳	تعداد بیمارستان	۰/۱۱۴۲۰	تعداد میراث فرهنگی و تاریخی
۰/۰۵۹۵۰	تعداد مهمان سرا	۰/۰۳۲۰۹	تعداد پارکینگ	۰/۰۶۶۶۰	تعداد مراکز فرهنگی و تاریخی
۰/۰۲۰۰۱	میانگین دما	۰/۰۳۲۰۹	تعداد تخت	۰/۰۳۱۸۵	تعداد برگزاری مراسم
۰/۰۴۱۹۴	تعداد رستوران	۰/۰۲۷۳۱	تعداد پایانه‌های اتوبوس	۰/۰۳۱۶۱	تعداد نوع مسیر
۰/۰۴۰۷۷	تعداد هتل	۰/۰۲۶۸۸	تعداد بقعه و امام زاده	۰/۰۲۷۶۲	میانگین میزان آلودگی هوا
۰/۰۴۰۷۷	تعداد پارک	۰/۰۲۲۷۹	تعداد پایانه‌های تاکسی	۰/۰۵۷۸۰	تعداد مراکز خرید
۰/۰۳۴۸۳	تعداد درمانگاه	۰/۰۳۴۸۴	تعداد سالن‌های اجرا	۰/۰۳۳۴۰	تعداد نمایشگاه‌های سالانه صنایع دستی
۰/۰۳۳۴۰	تعداد سینما	۰/۰۳۳۸۶	تعداد شهربازی	۰/۰۱۹۴۶	میانگین میزان بارش
۰/۰۱۲۳۷	اندازه شهر	۰/۰۱۲۵۴	تعداد مراکز آتشنشانی	۰/۰۱۸۶۴	تعداد پایگاه‌های هلال احمر

استفاده می‌شود. هر سلول این ماتریس ارزیابی هر گزینه در مقایسه با هر معیار را نشان می‌دهد.

$$X = \begin{bmatrix} x_{01} & \dots & x_{0j} & \dots & x_{0n} \\ \vdots & & \vdots & & \vdots \\ x_{i1} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{in} \\ \vdots & & \vdots & & \vdots \\ x_{m1} & \dots & x_{mj} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}; \quad i = \overline{0, m}; \quad j = \overline{1, n}$$

گام دوم: تعیین مقدار ایدئال فرضی

محاسبه مقدار ایدئال برای هر معیار به این صورت است که مقدار ایدئال، برای معیارهای مثبت، بیشترین مقدار و، برای معیارهای منفی، کمترین مقدار است. مقدار ایدئال فرضی محاسبه شده که با نمایه V_0 نمایش داده شده است.

بر اساس نتایج، معیار «تعداد میراث فرهنگی و تاریخی» با وزن 0.11420 رتبه اول، معیار «تعداد مراکز فرهنگی و تاریخی» با وزن 0.06660 رتبه دوم و معیار «تعداد هزینه اقامت» با وزن 0.05950 رتبه سوم را کسب کردند. همچنین نرخ سازگاری این مدل 0.006 است که سازگاری قابل قبول این مدل را نشان می‌دهد.

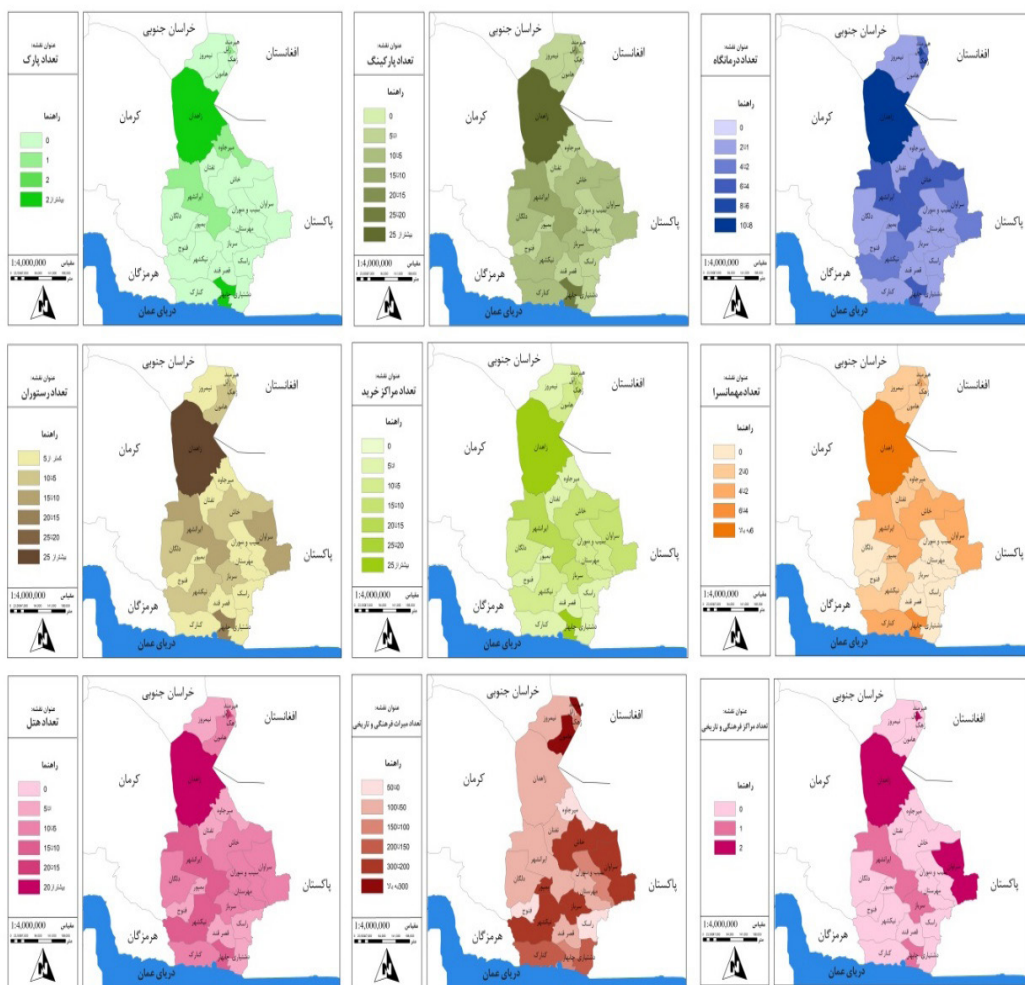
به کارگیری روش ایدئاس (EDAS) برای رتبه‌بندی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان گام‌های روش آراس به شرح زیر است:

گام اول: تشکیل ماتریس تصمیم
در روش آراس، برای تشکیل ماتریس تصمیم، گزینه‌هایی (ردیف) که باید بر اساس معیارها (ستون) رتبه‌بندی شوند بر اساس ماتریس زیر تنظیم می‌شوند (Kutut et al., 2013).
ماتریس تصمیم این روش برای ارزیابی گزینه‌های مسئله

جدول ۱۰: ماتریس تصمیم و مقدار ایدئال برای هر شاخص

V0	تفتان	دشتیاری	راسک	هاپان	میرواوه	تیروز	پهور	قصرقند	پورمند	دلگان	فنج	مهرستان	زنگ	سب وسوران	سریاز	کنارک	خالش	زابل	تیکشهر	سراوان	چابهار	ایرانشهر	زاوهان	
V1	۱۲۱	۸۱	۶۱	۵۰	۱۳۱	۳۱	۵۳	۲۴	۵۹	۳۸۸	۸۵	۲۸	۷۷	۱۲	۱۱	۲۲۵	۱۵۷	۲۴	۵۲	۲۶	۲۱۱	۱۲۲	۱۵	۸۷
V2	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۲	۱	۱	۲	۲
V3	۶۵۰۰۰	-۷۰۰۰۰	-۷۵۰۰۰	-۷۰۰۰۰	-۷۰۰۰۰	-۱۸۵۰۰۰	-۷۰۰۰۰	-۷۵۰۰۰	-۷۰۰۰۰	-۷۰۰۰۰	-۷۰۰۰۰	-۷۵۰۰۰	-۸۵۰۰۰	-۴۵۰۰۰	-۱۸۶۰۰۰	-۸۵۰۰۰	-۱۱۰۰۰۰	-۱۶۰۰۰	۰	-۱۲۰۰۰	-۲۲۰۰۰	-۲۲۰۰۰	-۲۰۰۰۰	-۲۰۰۰۰
V4	۲۱	۲	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۲	۲	۲	۰	۲	۵	۲	۲	۲۱
V5	۳۹	۲	۲	۲	۷	۵	۲	۲	۲	۸	۵	۶	۱۲	۶	۱۱	۵	۱۱	۱۳	۰	۱۵	۲۸	۱۸	۲۹	۲۹
V6	۲۹	۲	۲	۲	۶	۲	۲	۲	۲	۵	۲	۲	۶	۲	۸	۲	۹	۹	۰	۱۳	۲۰	۱۲	۲۹	۲۹
V7	۱۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۵	۱	۱	۱۰	۱۰
V8	۲۲	۲	۲	۲	۶	۲	۲	۲	۲	۶	۲	۷	۸	۶	۸	۸	۹	۱۶	۰	۱۰	۱۳	۱۳	۲۲	۲۲
V9	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۲	۲	۱	۲	۲
V10	۹	۱	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۱	۱	۵	۲	۱	۲	۵	۸	۰	۳	۵	۶	۹	۹
V11	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۲	۱	۲	۲
V12	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱
V13	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۰	۲	۲	۲	۲	۲
V14	۵	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۰	۲	۱	۱	۲	۰	۱	۱	۲	۲	۰	۱	۲	۲	۲	۵
V15	۲۹	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۵	۵	۵	۹	۷	۹	۱۱	۰	۹	۲۱	۱۲	۲۹	۲۹
V16	۲۶۹	۰	۰	۰	۷۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳۱	۰	۰	۱۶۶	۱۶۶	۲۶۹	۲۶۹	۲۶۹
V17	۲۲	۱۲	۱۵	۱۲	۱۵	۱۸	۱۶	۱۹	۱۳	۲۱	۱۹	۱۵	۱۸	۱۹	۱۸	۲۰	۱۸	۲۰	۰	۱۹	۲۲	۱۸	۲۲	۲۲
V18	۲	۱	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۲	۲	۰	۲	۲	۲	۲	۲
V19	۸۵	۲۷	۵۱	۳۸	۴۰	۲۹	۳۱	۲۹	۲۲	۵۵	۲۲	۲۲	۵۵	۵۶	۶۱	۳۸	۳۰	۳۷	۰	۳۰	۲۲	۸۵	۲۲	۲۲
V20	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱
V21	۵	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۷	۰	۱	۲	۲	۲	۵
V22	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱
V23	۱۸.۲	-۲۲.۵	-۲۹	-۲۹.۸	-۲۲.۲	-۲۲.۲	-۲۲.۶	-۱۷.۲	-۲۹.۲	-۲۲	-۲۰	-۲۸.۱	-۲۷	-۲۲.۶	-۲۲.۱	-۲۹	-۲۶.۶	-۲۰	-۲۲.۱	-۲۲	-۲۶.۲	-۲۲.۶	-۱۸.۲	-۱۸.۲
V24	۲۵	-۶۰.۹	-۱۱.۳	-۸۷.۲	-۵۲.۲	-۸۲	-۶۹.۹	-۷۷.۵	-۲۱.۲	-۲۵	-۱۰.۶	-۱۲.۲	-۱۲.۲	-۲۲.۷	-۱۶.۲	-۳۸.۲	-۶۶.۶	-۱۳.۲	-۲۸.۹	-۳۳.۲	-۱۵	-۱۳.۸	-۸۱.۸	-۸۱.۸
V25	۵	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۲	۰	۱	۲	۲	۵	۵
V26	۱۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۱	۲	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۲	۲	۰	۲	۳	۵	۱۰	۱۰
V27	۶۷۳۵.۸۹	۲۲.۷۶	۷۹.۱۱	۲۳.۸۱	۲۱.۱۷	۲۵.۲۵۷	۴.۸۲۱	۶.۵۵۷	۶۱.۷۶	۲۲.۷۹۹	۶۷.۵۷	۲۹.۶۱	۷.۵۲۹	۲۲.۸۶	۸۵.۸۵	۱۸۶.۴۵	۹۸.۲۱۲	۱۳.۸۲۱	۷۵.۶۶۶	۰	۱۹۶.۶۱	۲۸۲.۲۴	۲۵۲.۲۴	۶۷۳۵.۸۹

در نقشه‌های زیر سعی شده است پراکنش فضایی برخی از مهم‌ترین شاخص‌های گردشگری فرهنگی و میراثی به تفکیک شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان نشان داده شود. سازمان‌ها و ادارات میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، راهداری، شهرداری، دانشگاه علوم پزشکی و مانند این‌ها این پراکنش را بر اساس آمار و اطلاعات تعداد هر کدام از شاخص‌های گردشگری فرهنگی و میراثی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان اعلام کرده‌اند.

شکل ۲: پراکنش فضایی برخی شاخص‌ها به تفکیک شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان

ماتریس تصمیم نرمال با ضرب وزن هر شاخص در اعداد ردیف آن وزن‌دار شده است. سپس مجموع امتیازات هر شهرستان و مقدار ایدئال فرضی با جمع سطری امتیازات آن‌ها مشخص شده است. در نهایت نیز امتیاز نهایی هر شهرستان با تقسیم مجموع امتیازات سطری آن بر مجموع امتیازات سطری ایدئال فرضی محاسبه شده است.

گام سوم: نرمال‌سازی ماتریس تصمیم و وزن‌دار کردن آن معیارهای مثبت و منفی باید جداگانه نرمال شوند. در نتیجه، معیارهای منفی معکوس و به معیارهای مثبت تبدیل شدند. در مرحله بعد، نرمال‌سازی ماتریس تصمیم مجموع هر ردیف محاسبه و هر عدد تقسیم بر مجموع ردیف خود شد.

$$\bar{X} = \begin{bmatrix} \bar{x}_{01} & \dots & \bar{x}_{0j} & \dots & \bar{x}_{0n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \bar{x}_{i1} & \dots & \bar{x}_{ij} & \dots & \bar{x}_{in} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \bar{x}_{m1} & \dots & \bar{x}_{mj} & \dots & \bar{x}_{mn} \end{bmatrix}; \quad i = \overline{0, m}; j = \overline{1, n}.$$

ارزیابی و رتبه‌بندی گزینه‌های تصمیم‌گیری مناسب است. محاسبه درجه مطلوبیت هر گزینه در خصوص ارزیابی گزینه‌ها، نه تنها در تعیین بهترین رتبه اهمیت دارد، مهم است که مطلوبیت نسبی هر گزینه نیز مشخص شود. به همین منظور، از درجه مطلوبیت هر گزینه استفاده می‌شود. درجه مطلوبیت هر گزینه به وسیله مقایسه شاخص با حالت ایدئال یعنی S_0 مشخص می‌شود. جدول زیر رتبه نهایی و محاسبه مطلوبیت کل و مطلوبیت نسبی را برای هر گزینه نشان می‌دهد.

گام پنجم: محاسبه مطلوبیت کل و مطلوبیت نسبی هر گزینه بدین منظور کافی است اعداد نرمال‌شده وزین را سطری با هم جمع کنیم. بزرگ‌ترین مقدار S_i بهترین و کمترین آن بدترین است. با توجه به روند محاسبه‌شده، تابع بهینگی S_i دارای رابطه مستقیم با مقادیر X_{ij} و وزن‌های W_j از شاخص‌های بررسی شده و تأثیر نسبی آن‌ها در نتیجه نهایی است. بنابراین، بیشترین مقدار تابع بهینگی S_i اثربخش‌ترین شاخص است. اولویت‌های گزینه‌ها می‌تواند با توجه به مقدار S_i تعیین شوند. در نتیجه، استفاده از این روش برای

جدول ۱۲: رتبه نهایی و محاسبه امتیاز مطلوبیت کل و مطلوبیت نسبی هر گزینه

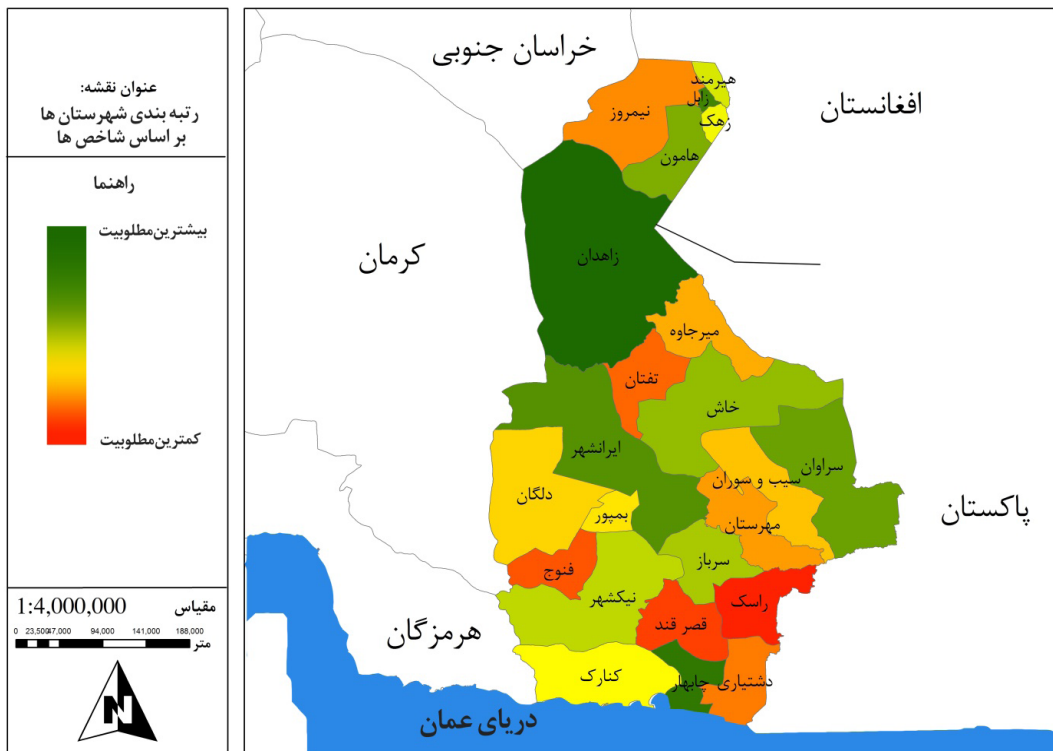
S	شهرستان	امتیاز مطلوبیت کل	امتیاز مطلوبیت نسبی	رتبه نهایی
S0		۰.۲۲۶۹		
S1	زاهدان	۰.۱۸۲۶	۰.۸۰۴۷۵۹۸۰۶	۱
S2	چابهار	۰.۱۱۰۳	۰.۴۸۶۱۱۷۲۳۲	۲
S3	زابل	۰.۰۸۶۲	۰.۳۷۹۹۰۳۰۴۱	۳
S4	ایرانشهر	۰.۰۸۰۴	۰.۳۵۴۳۴۱۱۱۹	۴
S5	سراوان	۰.۰۶۹۲	۰.۳۰۴۹۸۰۱۶۷	۵
S6	هامون	۰.۰۶۵۱	۰.۲۸۶۹۱۰۵۳۳	۶
S7	خاش	۰.۰۳۹۸	۰.۱۷۵۴۰۷۶۶۹	۷
S8	سرباز	۰.۰۳۵۶	۰.۱۵۶۸۹۷۳۱۲	۸
S9	نیکشهر	۰.۰۳۲۸	۰.۱۴۴۵۵۷۰۷۴	۹
S10	هیرمند	۰.۰۳۰۹	۰.۱۳۶۱۸۳۳۴۱	۱۰
S11	زهک	۰.۰۲۹۸	۰.۱۳۱۳۳۵۳۹	۱۱
S12	کنارک	۰.۰۲۶۴	۰.۱۱۶۳۵۰۸۱۵	۱۲
S13	بمپور	۰.۰۲۳۷	۰.۱۰۴۴۵۱۳	۱۳
S14	دلگان	۰.۰۲۲۴	۰.۰۹۸۷۲۱۹۰۴	۱۴
S15	سیب و سوران	۰.۰۲۰۴	۰.۰۸۹۹۰۷۴۴۸	۱۵
S16	میرجاوه	۰.۰۲۰۴	۰.۰۸۹۹۰۷۴۴۸	۱۶
S17	مهرستان	۰.۰۱۹۹	۰.۰۸۷۷۰۳۸۳۴	۱۷
S18	نیمروز	۰.۰۱۹۲	۰.۰۸۴۶۱۸۷۷۵	۱۸
S19	دشتیاری	۰.۰۱۸۹	۰.۰۸۳۲۹۶۶۰۶	۱۹
S20	تفتان	۰.۰۱۷۷	۰.۰۷۸۰۰۷۹۳۳	۲۰
S21	فنوج	۰.۰۱۷	۰.۰۷۴۹۲۲۸۷۴	۲۱
S22	قصرقند	۰.۰۱۷	۰.۰۷۴۹۲۲۸۷۴	۲۲
S23	راسک	۰.۰۱۵	۰.۰۶۶۱۰۸۴۱۸	۲۳

استان براساس شاخص‌های سنجش نهایی و بهره‌گیری از روش آراس و روش وزن‌دهی بهترین - بدترین معیار رتبه‌بندی شدند. براساس محاسبات و امتیاز مطلوبیت کل و مطلوبیت نسبی، شهرستان‌های زاهدان (امتیاز مطلوبیت نسبی ۰/۴۸۶)، زابل (امتیاز مطلوبیت نسبی ۰/۳۷۹)، ایرانشهر (امتیاز مطلوبیت نسبی ۰/۳۵۴) و سراوان (امتیاز مطلوبیت نسبی ۰/۳۰۴) در رتبه‌های ۱ تا ۵ و مابقی شهرستان‌ها در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. در نقشه زیر، میزان مطلوبیت شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان براساس شاخص‌های این نوع گردشگری نشان داده شده است.

بحث و نتیجه‌گیری این پژوهش با هدف رتبه‌بندی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان براساس ظرفیت گردشگری میراثی و فرهنگی انجام شد. بدین منظور، ابتدا پژوهش‌های مرتبط با موضوع و هدف پژوهش حاضر، از جنبه‌های گوناگون، مطالعه و بررسی شدند و جمع‌بندی آن‌ها مبنای نظری عمل قرار گرفت. سپس، با توجه به تجربه‌های جهانی برای نیل به برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح و همچنین شناسایی و رتبه‌بندی شهرستان‌های این استان، با مروری بر ادبیات گردشگری فرهنگی و میراثی، شاخص‌های این نوع گردشگری شناسایی و جمع‌آوری شدند و پس از مشخص شدن روش موردنظر، شهرستان‌های این

شکل ۳: میزان مطلوبیت شهرستان‌ها براساس شاخص‌های گردشگری فرهنگی و میراثی

برای ارتقای زیرساخت‌های گردشگری ارائه داده‌اند. در پژوهش حاضر، با توجه به پایین بودن سطح برخورداری بیشتر شهرستان‌های این استان از شاخص‌های گردشگری فرهنگی و میراثی از جمله مراکز اقامتی، تفریحی، هتل، رستوران، مراکز بهداشتی و درمانی و گونه‌های حمل و نقل، به منظور معرفی و ارتقای توسعه گردشگری فرهنگی و میراثی در شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان، راهبردها و راهکارهایی برای برخی معیارهای این نوع گردشگری، که سطح مطلوبیت کمتری دارند، ارائه شده است.

میزان برخورداری هرکدام از شهرستان‌ها از این شاخص‌ها متفاوت است. نبود برنامه‌ریزی صحیح برای گردشگران داخلی و خارجی، بهبودنیافتگی و دشواری روند سفرهای داخلی ناشی از نبود بررسی‌های کارشناسانه و عملی در شناسایی مشکلات و در نظر نگرفتن دیدگاه‌های فعالان بخش خصوصی این حوزه است. بیشتر مطالعات انجام‌شده پیرامون گردشگری فرهنگی و میراثی عمدتاً به موضوعاتی نظیر ظرفیت‌سنجی براساس زیرساخت‌های گردشگری، ارزیابی کلی خدمات و امکانات شهرهای تاریخی و حفظ بافت تاریخی شهر برای جذب گردشگر پرداخته‌اند و راهکارهایی

جدول ۱۳: راهبرد و راهکارهای ارتقای گردشگری فرهنگی و میراثی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان

معیارها	ارائه راهکارها
امکانات و جاذبه‌های فرهنگی، اقامتی، رفاهی، حمل‌ونقلی و تفریحی (مانند موزه، هتل، رستوران، مراکز درمانی و بهداشتی)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ایجاد هتل و پارکینگ در نزدیکی مراکز گردشگری و همچنین در فرودگاه‌ها. ✓ برنامه‌ریزی سفر و پشتیبانی‌های لازم به منظور چگونگی اسکان در هتل و مراکز اقامتی. ✓ ایجاد و تأسیس مکان‌های خاص شبیه شرکت یا آژانس‌های مسافرتی برای راهنمایی و مشاوره گردشگران. ✓ ارتقای ظرفیت‌های کمی و کیفی زیرساخت‌ها و تجهیزات گردشگری فرهنگی و میراثی برای بازدیدکنندگان. ✓ رسیدگی به وضعیت آژانس‌های مسافرتی و وضعیت حمل‌ونقل شهری و بین‌شهری با هدف رفاه حال گردشگران. ✓ تقویت نهادها و ارگان‌های دولتی و خصوصی متولی در امر گردشگری و خدمات‌رسانی به آن‌ها. ✓ احداث و بهبود کتابخانه‌ها، مراکز فرهنگی، سینما، نگارخانه و امکان دسترسی مناسب گردشگران. ✓ توجه به امر احداث رستوران‌های بین‌راهی و ارائه‌دادن خدمات مناسب و نظارت مستمر بر بهداشت مراکز ارائه خدمات. ✓ افزایش سطح کیفی خدمات گردشگری در حد استانداردهای بین‌المللی.
گرانی (مانند هزینه و اشتغال)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ به‌کارگیری شیوه‌های نوین تبلیغات و فراهم کردن اطلاعات برای گردشگران از جمله طراحی وبگاه‌ها، کلیپ‌ها و مانند این‌ها. ✓ پایین نگه‌داشتن سطح قیمت‌ها که سبب کم‌بودن هزینه‌های گردشگران و در نتیجه افزایش گردشگری می‌شود. ✓ افزایش اشتغال به منظور ارتقای درآمد افراد و در نتیجه افزایش تعداد گردشگران داخلی.
سرمایه‌گذاری (دولتی و خصوصی)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ استفاده از تجربه‌ها و نمونه‌های موفق گردشگری فرهنگی و میراثی در زمینه سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی. ✓ تشویق سرمایه‌گذاران خصوصی که تمایل به سرمایه‌گذاری در تأسیس هتل، رستوران و مانند این‌ها دارند. ✓ تهیه برنامه‌های کاربردی توسعه گردشگری از طرف دولت یا با حمایت دولت. ✓ تسهیل همکاری بین دولت، مردم محلی، بخش خصوصی و صنعت گردشگری. ✓ بهسازی و بازآفرینی آثار باستانی و تاریخی توسط دولت.
مراسم و جشنواره‌های فرهنگی و سنتی	<ul style="list-style-type: none"> ✓ توجه به آیین‌های بومی و محلی و برنامه‌ریزی برای آن‌ها. ✓ برگزاری نمایشگاه‌های داخلی و خارجی و تبلیغ در نمایشگاه‌های بین‌المللی که در کشورهای گوناگون برگزار می‌شود. ✓ عملیاتی شدن طرح نمایشگاه‌های سیار برای معرفی محصولات و سوغاتی‌های شهرستان‌ها در ایام ویژه مانند نوروز. ✓ اجرای مسابقات ورزشی محلی برای فصول گوناگون و مناسبات گوناگون.
آموزش و مشارکت	<ul style="list-style-type: none"> ✓ آموزش‌های لازم برای حفاظت از محیط زیست، مناطق و آثار گردشگری. ✓ آموزش‌های کافی در مواجهه با گردشگر خارجی از طریق کتب درسی، نشریات، مطبوعات، رسانه، فضای مجازی و غیره. ✓ انجام مطالعات پژوهشی برای استفاده از تجربه‌های شهرهای موفق گردشگری در زمینه آموزش و مشارکت و غیره.
دسترسی و اطلاعات (تبلیغات)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ تهیه بروشورها، کلیپ‌ها و نقشه‌های شهرستان‌ها به زبان‌های گوناگون و قراردادن اطلاعات شامل جغرافیای منطقه، مناطق طبیعی، تاریخی و باستانی، موزه‌ها، هتل‌ها، رستوران‌ها، بیمارستان‌ها و غیره در این بروشورها به منظور ارائه به گردشگران. ✓ به‌کارگیری افراد مسلط به زبان‌های گوناگون و ارائه اطلاعات برای آموزش مسائل گوناگون به گردشگران داخلی و خارجی. ✓ شفاف‌سازی و به‌روزرسانی آمار و اطلاعات برای انجام‌دادن فعالیت‌های تحقیقاتی در زمینه گردشگری مانند رزرو بلیط. ✓ جذب جهانگردان کشورهای ثروتمند با تبلیغات، بازاریابی و همچنین فراهم کردن امکانات تفریحی در حد استانداردهای بین‌المللی.
ایمنی و امنیت	<ul style="list-style-type: none"> ✓ حفظ امنیت سیاسی و اقتصادی کشور برای مطمئن ساختن گردشگران. ✓ عملیاتی شدن طرح تاکسی گردشگر به منظور افزایش رفاه و امنیت گردشگران. ✓ فراهم‌سازی تسهیلات برای تهیه تجهیزات ایمنی، قایق‌های تفریحی، جلیقه نجات و غیره. ✓ ایجاد کمیته مرکزی نظارت بر امنیت اجتماعی گردشگران با حضور سازمان‌های گوناگون. ✓ نصب و راه‌اندازی سیستم‌های نظارت تصویری فعال و راه‌اندازی خط تلفن ویژه در اماکن و جاذبه‌های گردشگری. ✓ سامان‌دهی مراکز اسکان غیررسمی گردشگران. ✓ محافظت از اماکن و فضاهای گردشگری توسط نهادهای مرتبط از طریق خلق فرصت‌های شغلی و تقویت نیروی پلیس.

حیدری‌پور، اسفندیار (۱۳۹۲). سطح‌بندی مناطق نمونه گردشگری با بهره‌گیری از روش AHP (مطالعه موردی: مناطق نمونه گردشگری باغ بهادران، زرنشهر و تالاب گاوخونی استان اصفهان). فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۹(۵)، ۱۰۵-۱۱۷.

خضری، حسین، خادم‌الحسینی، احمد و قاندر رحمتی، صفدر (۱۳۹۲). سطح‌بندی شهرستان‌های استان فارس براساس شاخص‌های گردشگری. نشریه جغرافیا و مطالعات محیطی، ۶(۲)، ۴۲-۵۴.

ساعی، علی و نایب‌جی، محمدرضا (۱۳۹۰). تحلیل جامعه‌شناختی جذب گردشگری فرهنگی در ایران (مطالعه موردی: گردشگران خارجی شهر اصفهان). فصلنامه علوم اجتماعی، ۵۲(۵)، ۱۷۵-۲۰۶.

سلطانی، سحر و شاهنوشی، ناصر (۱۳۹۱). اولویت‌بندی جاذبه‌های گردشگری عمده شهرستان مشهد از منظر گردشگران داخلی. دوفصلنامه مطالعات گردشگری، ۱۷(۱)، ۵-۱۷.

شماعی، علی و موسی‌وند، جعفر (۱۳۹۰). سطح‌بندی شهرستان‌های استان اصفهان از لحاظ زیرساخت‌های گردشگری با استفاده از مدل‌های TOPSIS و AHP. مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۳(۱۰)، ۲۳-۴۰.

ضیایی، محمود و داغستانی، سعید (۱۳۸۸). تحلیل سلسله‌مراتبی جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی شهرستان نیشابور. نشریه جغرافیا و توسعه، ۸(۱۷)، ۱۱۳-۱۳۸.

علیایی، محمدصادق و خزایی، کاظم (۱۳۹۶). ارزیابی شهرستان‌های استان لرستان از نظر شاخص‌های توسعه گردشگری. نشریه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۰(۳۷)، ۳۰۶-۳۲۰.

فتحی، سروش (۱۳۹۳). بررسی جاذبه‌های گردشگری فرهنگی و تاریخی روستای قهرود. فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیای انسانی نو، ۶(۲۳)، ۹۷-۱۲۳.

قنبری، یوسف، کاماسی، حسین، جمینی، داوود و آریان‌پور، آزاد (۱۳۹۱). شناسایی و اولویت‌بندی جاذبه‌های شهرستان روانسر براساس پتانسیل جذب گردشگر. فصلنامه جغرافیا و پایداری محیط، ۲(۳)، ۶۵-۸۶.

محمدپور، احمد (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی (مراحل و رویه‌های علمی در روش‌شناسی کیفی). تهران: جامعه‌شناسی تهران. نظم‌فر، حسین، عشقی چهاربرج، علی و امان‌الله‌پور،

انور (۱۳۹۵). رتبه‌بندی شهرستان‌های استان مازندران براساس زیرساخت‌های گردشگری با روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره. نشریه جغرافیای فضای گردشگری، ۵(۲۰)، ۹۹-۱۱۹.

درمجموع، می‌توان گفت این طبقه‌بندی و ارائه راهبردها و راهکارهای پیشنهادی می‌تواند، در گام اول، مسیر روشنی را پیش روی سیاست‌گذاران دولتی و به‌طور خاص مدیران وزارت‌خانه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی قرار دهد تا زمینه‌های مناسبی را برای برنامه‌ریزی، فراهم کردن تسهیلات و زیرساخت‌های مناسب برای گردشگری فرهنگی و میراثی و، مهم‌تر از همه، تسهیل شرایط سرمایه‌گذاری و تشویق ورود بخش خصوصی (داخلی و خارجی) فراهم کند. در ادامه این روند و به‌منظور تکمیل پژوهش حاضر، با هدف مفید و کاربردی کردن آن در امر برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری و در نهایت تکمیل دستاورد این پژوهش، پژوهش‌های زیر پیشنهاد می‌شود.

تعیین و طراحی مسیرها و محورهای گردشگری فرهنگی و میراثی منطقه‌ای.

رتبه‌بندی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان براساس ظرفیت گردشگری طبیعت‌محور برای تکمیل زنجیره گردشگری.

شناسایی نقاط ضعف، نقاط قوت، فرصت و تهدید در زمینه گردشگری فرهنگی و میراثی و برنامه‌ریزی راهبردی توسعه این نوع گردشگری در شهرستان‌های هدف.

پیشنهاد تکمیل زنجیره گردشگری فرهنگی و میراثی و فراهم کردن بستر لازم برای اتصال حلقه استان سیستان و بلوچستان به مناطق داخلی و خارجی همجوار.

منابع

افتخاری، عبدالرضا، پورطاهری، مهدی و مهدویان، فاطمه (۱۳۹۰). اولویت‌بندی ظرفیت‌های گردشگری مناطق روستایی شهرستان نیر. نشریه جغرافیا و توسعه، ۹(۲۴)، ۲۳-۳۸.

امین‌زاده، بهناز و دادرس، راحله (۱۳۹۱). بازآفرینی فرهنگ‌مدار در بافت تاریخی شهر قزوین با تأکید بر گردشگری شهری. نشریه مطالعات معماری، ۲(۱)، ۹۹-۱۰۸.

پاپلی‌یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۳۸۶). گردشگری (ماهیت و مفاهیم). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

تقوایی، مسعود و اکبری، محمود (۱۳۸۸). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری. تهران: انتشارات پیام.

تقوایی، مسعود و صفرآبادی، اعظم (۱۳۹۱). توسعه گردشگری فرهنگی با تأکید بر جاذبه‌های تاریخی (مطالعه موردی: جاذبه‌های تاریخی شهر اصفهان). نشریه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۴(۱۲)، ۵۹-۷۸.

- Bunruamkaew, K., & Murayama, Y. (2011). Site suitability evaluation for ecotourism using GIS & AHP: A case study of Surat Thani Province, Thailand. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 21, 269-278.
- Castellanos-Verdugo, M., Vega-Vazquez, M., Oviedo-Garcia, M. A., & Orgaz-Aguera, F. (2016). The relevance of psychological factor in the ecotourist experience satisfaction through ecotourist site perceived value. *Journal of Cleaner Production*, 124, 226-235.
- Castillo-Manzano, J. I., López-Valpuesta, L., & González-Laxe, F. (2011). The effects of the LCC boom on the urban tourism fabric: The viewpoint of tourism managers. *Tourism Management*, 32(5), 1085-1095.
- Das, M., & Chatterjee, B. (2015). Ecotourism: A panacea or a predicament? *Tourism Management Perspectives*, 14, 3-16.
- Denstadli, J. M., & Jacobsen, J. K. S. (2011). The long and winding roads: Perceived quality of scenic tourism routes. *Tourism Management*, 32(4), 780-789.
- Dominguez Vila, T., Alén González, E., & Darcy, S. (2019). Accessible tourism online resources: a Northern European perspective. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 19(2), 140-156.
- Drumm, A., & Moore, A. Soles, A., Patterson, C., & Terborgh, J. E. (2005). Ecotourism development-a manual for conservation planners and managers. *An introduction to Ecotourism planning*, 1.
- Dumont, E. & Taller, J. (2007). Cultural diversity and Subsidiarity: more of the same or conflicting principles? The case of cultural tourism in the European Union. *In European Studies: A Journal of European Culture, History and Politics*, 24, 45-64.
- Dwyer, L., Edwards, D., Mistilis, N., Roman, C., & Scott, N. (2009). Destination and enterprise management for a tourism future. *Tourism Management*, 30(2), 63-74.
- Alaeddinoglu, F., & Can, A. S. (2011). Identification and classification of nature-based tourism resources: western Lake Van basin, Turkey. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 19, 198-207.
- Anderson, W. (2011). Enclave tourism and its socio-economic impact in emerging destinations. *Anatolia*, 22(3), 361-377.
- Arsi, S., Nikoli, D., Mihajlovi, I., Fedajev, A., & Živkovi, Ž. (2018). A New Approach Within ANP-SWOT Framework for Prioritization of Ecosystem Management and Case Study of National Park Djerdap, Serbia. *Ecological Economics*, 146, 85-95.
- Ashok, S., Tewari, H. R., Behera, M. D., & Majumdar, A. (2017). Development of ecotourism sustainability assessment framework employing Delphi, C&I and participatory methods: A case study of KBR, West Sikkim, India. *Tourism Management Perspectives*, 21, 24-41.
- Baležentis, T., Krišukaitien, I., Baležentis, A., & Garland, R. (2012). A quantitative analysis Rural tourism development in Lithuania (2003-2010). *Tourism Management Perspectives*, 2, 1-6.
- Bolis, I., Morioka, S. N., & Szelwar, L. I. (2017). Are we making decisions in a sustainable way? A comprehensive literature review about rationalities for sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, 145, 310-322.
- Boniface, P. (2008). Managing Quality Cultural Tourism (Translated in to Persian by: Abdullahzadeh. M). *Office of Cultural Research*, 17.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In Richardson, J., *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood
- Brau, R., & Cao, D. (2006). Uncovering the macrostructure of tourists' preferences: A Choice Experiment Analysis of Tourism Demand to Sardinia.

- Keshavarz Ghorabae, M., Zavadskas, E. K., Olfat, L., & Turskis, Z. (2015). Multi-Criteria inventory classification using a new method of evaluation based on distance from average solution (EDAS). *Informatica*, 26(3), 435-451.
- Khumalo, T., Sebatilelo, P., & Van der Merwe, C. D. (2014). Who is a heritage tourist?" a comparative study of Constitution Hill and the Hector Pieterse Memorial and Museum. Johannesburg, South Africa. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 3(1), 1-13.
- Kutut, V., Zavadskas, E. K., & Lazauskas, M. (2013). Assessment of priority options for preservation of historic city centre buildings using MCDM (ARAS). *Procedia Engineering*, 57, 657-661.
- Li, W. (2004). Environmental management indicators for ecotourism in China's nature reserves: A case study in Tianmushan Nature Reserve. *Tourism Management*, 25(5), 559-564.
- Litvin, S. W. (2005). Streetscape Improvement in an Historic Tourist City a Second Visit to King Street, Charleston, South Carolina. *Tourism Management*, 26(3), 421-429.
- Liu, C. H., Tzeng, G. H., & Lee, M. H. (2012). Improving tourism policy implementation e The use of hybrid MCDM models. *Tourism Management*, 33(2), 413-426.
- Lord, G. D. (1999). The Power of Cultural Tourism. *In Keynote Presentation*. Speech to Wisconsin Heritage tourism conference (Vol. 17, No. 09, p. 1999).
- Mohamad, D., & Jamil, R. M. (2012). A Preference Analysis Model for Selecting Tourist Destinations Based on Motivational Factors: A Case Study in Kedah, Malaysia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 65, 20-25.
- Mosammam, H. M., Sarrafi, M., Tavakolinia, J., & Heidari, S. (2016). Typology of the ecotourism development approach and an evaluation from the sustainability view: the case of Mazandaran Province, Iran. *Tourism Management Perspectives*, 18, 168-178.
- Edgell, D. L., & Jones, O. J. (2009). Managing Sustainable Tourism: A Legacy for the Future. *International Journal of Hospitality and Tourism Systems*, 2(1), 203-205.
- Fraser, R. (2020). Cultural heritage, ethnic tourism, and minority-state relations amongst the Orochen in north-east China. *International Journal of Heritage Studies*, 26(2), 178-200.
- Fredman, P., Wall-Reinius, S., & Grunden, A. (2012). The Nature of Nature in Nature-based. *Journal of Hospitality and Tourism*, 12(4), 289-309.
- Gavalas, D., Konstantopoulos, C., & Mastakas, K. (2015). Heuristics for the time dependent team orienteering problem: Application to tourist route planning. *Computers & Operations Research*, 62, 36-50.
- Gigoyi, L., Pamucar, D., Lukic, D., & Markovic, S. (2016). GIS-Fuzzy DEMATEL MCDA model for the evaluation of the sites for ecotourism development: A case study of "Dunavski klju" region, Serbia. *Land use policy*, 58, 348-365.
- Glasson, J. (1994). Oxford: A heritage city under pressure: Visitors, impacts and management responses. *Tourism Management*, 15(2), 137-144.
- Goeldner, C., & Ritchie, J. R. B. (2003). *Tourism: Principles, Practices, philosophies*. New York: John Wiley and Sons.
- Handapangoda, W. S. (2019). Exploring tradition in heritage tourism: the experience of Sri Lanka's traditional mask art. *International Journal of Heritage Studies*, 25(4), 415-436.
- Huang, Xi., Zhang, L., & Ding, Y. (2016). The Baidu Index: Uses in predicting tourism flows-A case study of the Forbidden City. *Tourism Management*, 58, 301-306.
- Janiskee, R. L. (1996). Historic houses and special events. *Annals of Tourism Research*, 23(2), 398-414.
- Kempiak, J., Hollywood, L., Bolan, P., & McMahon-Beattie, U. (2017). The heritage tourist: an understanding of the visitor experience at heritage attractions. *International Journal of Heritage Studies*, 23(4), 375-392.

- Divide. *Journal of Sustainable Tourism*, 8(1), 1-19.
- Sharpley, R., & Telfer, D. J. (Eds.) (2015). *Tourism and Development Concepts and Issues* (Vol. 63). New Zealand: Channel View Publications.
- Silberberg, T. (1995). Cultural Tourism and Business Opportunities for Museums and Heritage Sites. *Tourism Management*, 16(5), 361-365.
- Smith, M. K., & Robinson, M. (Eds.) (2006). *Cultural Tourism in a Changing World: Politic, Participation and (Re) Presentation*. Channel view publications.
- Sofield, T. H., & Li, F. M. S. (1998). Tourism Development and Cultural Policies in China. *Annals of Tourism Research*, 25(2), 362-392.
- Torres-Sovero, C., Gonzalez, J. A., Martin-Lopez, B., & Kirkby, C. A. (2012). Social-Ecological Factors Influencing Tourist Satisfaction in Three Ecotourism Lodges in the Southeastern Peruvian Amazon. *Tourism Management*, 33(3), 545-552.
- Tyrväinen, L., Uusitalo, M., Silvennoinen, H., & Hasu, E. (2014). Towards sustainable growth in nature-based tourism destinations: Clients' views of land use options in Finnish Lapland. *Landscape and Urban Planning*, 122, 1-15.
- Vila, T. D., Darcy, S., & González, E. A. (2015). Competing for the disability tourism market-a comparative exploration of the factors of accessible tourism competitiveness in Spain and Australia. *Tourism Management*, 47, 261-272.
- Weaver, D. (2007). *Sustainable Tourism*. Routledge.
- Wise, N. (2016). Outlining triple bottom line contexts in urban tourism regeneration. *Cities*, 53, 30-34.
- Yang, Y., & Fik, T. (2014). Spatial effects in regional tourism growth. *Annals of Tourism Research*, 46, 144-162.
- Zeppel, H., & Hall, C. (1992). Arts and Heritage Tourism, in Weiler, B., & Hall, C. (Eds.), *Special Interest Tourism*. London: Belhaven Press.
- Mulder, M. (2006). EU-level Competence Development Projects in Agri-food Environment: The Involvement of Sectoral Social Partners. *Journal of European Industrial Training*, (31), 80-99.
- Mutana, S., & Mukwada, G. (2018). Mountain-route tourism and sustainability. A discourse analysis of literature and possible future research. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 24, 59-65.
- Ocampo, L., Ebisa, J. A., Ombe, J., & Escoto, M. G. (2018). Sustainable ecotourism indicators with fuzzy Delphi method-A Philippine perspective. *Ecological Indicators*, 93, 874-888.
- Peleggi, M. (1996). National Heritage and Global Tourism in Thailand. *Annals of Tourism Research*, 23(2), 432-448.
- Pförr, C. (2001). Concepts of Sustainable Development, Sustainable Tourism, and Ecotourism: Definitions, Principles, and Linkages. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 1(1), 67-71.
- Philipp, S. F. (1993). Racial Differences in the Perceived Attractiveness of Tourism Destinations, Interests and Cultural Resources. *Journal of Leisure Research*, 25(3), 290-304.
- Radicchi, E. (2013). Tourism and Sport: Strategic Synergies to Enhance the Sustainable Development of a Local Context. *Physical culture and Sport. Studies and Research*, 57(1), 44-57.
- Ramírez-Gutiérrez, D., Fernández-Betancort, H., & Santana-Talavera, A. (2018). Talking to others: analyzing tourists' communications on cultural heritage experiences. *International Journal of Heritage Studies*, 24(6), 634-648.
- Rezaei, J. (2016). Best-worst multi-criteria decision-making method: Some properties and a linear model. *Omega*, 64, 126-130.
- Saaty, T. L. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process. *International Journal of Services Sciences*, 1(1), 83-98.
- Sharpley, R. (2000). Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical